

Batı Süryaniler'den Melkitler

*Suryaye Malkaye ya
da Suryoye Malkoye*

Doğubilimci A. Fortescue

Çeviren: Meral Ünüvar

Redakte: Jan Beth-Sawoce

Copyright © 2009 ACSA TV - Assyrian Chaldean Syriac Association

Kökenleri ve Adları

Melkitler Suriye, Filistin, İsrail, Küçük Asya, Lübnan, Ürdün, Irak, İran ve Mısır'da yaşayan ve çoğunluğu Monofizit (tek doğacı) inancı benimserken Kadıköy Konsili (451) kararına bağlı kalan Batı Süryani Hristiyanlar'dır.

Bu nedenle Melkit adının özgün anlamı monofizitliğe karşı değildir. Nasturiler'in (Erken Hristiyanlık dönemi coğrafyasında, ed.) Doğu Suriye'de bir topluluğu vardı. İmparator Zenon (474-491) 489 yılında onların Urhoy'daki okullarını kapatıp, üyelerini sınırın ötesine, Pers İmparatorluğu'na sürdü. Monotelit (tek iradecilik, Marunilik, ed.) mezhep sapkınlığı durumu daha da karmaşıktır. Kadıköy Konsili'nin kararını kabul eden Melkitler'le, bu kararı reddeden, (Suriye, Küçük Asya ve Filistin'de Yakubiler, Mısır'da Kıptiler olarak da adlandırılan) Monofizitler'den oluşuyordu. Fotius (867) ve Cerularius (1054) sapkınlığı onları yeniden bölünceye kadar Büyük Kilise'y, Katolik ve Ortodoks, bağlı kalanlar Melkit adını korudular.

Bölünmeden sonra, bu ülkelerde iki grup Melkit'ten sözedilir - biri Roma ile inan birliğini koruyan Katolik Melkitler, öteki Konstantinopol ve Doğu Hristiyanları'nı izleyen sapkın Melkitler. Melkit adı zaman zaman her iki grup için de kullanılmaktadır. Tartışmalara açıklık kazandırmak için bu adı böyle kullanmak daha iyidir; ötekiler için Ortodoks adı yeterlidir, ancak Latin ve Doğu Kilisesi'nin çeşitli mezheplerine bağlı Katolikler arasında bu gruba özgü bir ada gereksinim vardır. Aslında Bizans geleneğine bağlı bütün Katolikleri "Melkit" olarak adlandırabilseydik, bu daha da iyi olurdu. Fakat "Melkit" adı hiç bir zaman bu anlamda kullanılmamıştır.

Ruthenianları, Güney İtalya'daki ya da Romanya'daki Doğu Katolikleri'ni "Melkit" olarak adlandırmak uygun değildir. Bu nedenle bu ad Suriye, Filistin, İsrail, Küçük Asya, Ürdün, Lübnan, Irak, İran ve Mısır'da yaşayan ve bugün hepsi de Arapça konuşan Hristiyanlar için kullanılmalıdır.

Özetlersek Melkit'i bu ülkelerde yaşayan, Fotion sapkınlığından önce Roma, Konstantinopol ve Büyük İmparatorluk Kilisesi'yle inan birliği içinde olan bir Hristiyan olarak tanımlayabiliriz; ya da sözkonusu sapkınlıktan sonra Roma ile inan birliği içinde olan ve Bizans geleneğinden gelen bir Hristiyan olarak tanımlayabiliriz. "Melkit" sözcüğünün anlamı monofizitliğe karşı çıkmak olduğundan, bu ad bir yandan Melkitler'le öte sapkınlara katılan insanlar arasındaki farkı, öte yandan da Melkitler'le Latin geleneğinden ya da öteki geleneklerden gelen Katolikler (Süryani Maruniler, Ermeni Katolikler, Süryani Katolikler, Kildani Katolikler, vb) arasındaki farklı dile getirir. "Melkit" adı filolojik açıdan kolaylıkla açıklanabilir.

Sözcük Sami (olasılıkla Süryanice) bir kökle, emperyalist anlamına gelen Elence bir son ekten oluşur. Malk Süryanice'de kral anlamına gelen bir sözcüktür. Bu sözcük, Elence Basileus sözcüğü gibi, bütün Sami dillerde Roma İmparatoru için kullanılan bir sözcüktür. Elence ... ites eki eklenerek, basilikos ile aynı anlama gelen *Melkites* sözcüğü elde edilmiştir. Burada sözcüğün Sami kökünün son harfinin K olduğuna dikkat edilmelidir: Burada gırtlaktan ya da ağızdan arka tarafından çıkarılan bir ses (harf) yoktur. Bu nedenle sözcüğün doğru biçimi (batı dillerinde yaygın olan, ed.) Melchite'den çok Melkit'tir. Süryanice karşılığı *Malkoyo*'dur. Arapça *Malkiyyun*, halk dilinde *Milkiyyun*.

Ayrılmadan Önceki Tarihi Olaylar

IV. Genel Kilise Konsili (Kadıköy, 451) kararları Suriye’de benimsenmemiştir; Mısır’da daha da az taraftar buldu. Monofizitçilik, Mor Nastur’a karşı çıkan Mısır ulusal kahramanı İskenderiyeli Qurillos’un (ölümü 444) öğretisinin abartılmasıyla başladı. Mısırlılar ve onların Suriye’deki dostları Kadıköy Konsili’nde Qurillos’a ihanet edildiğini ve Nasturiliğe ayrıcalık tanındığını gördüler. İmparatorluk karşıtı ulusal duygular konsile karşı muhalefeti daha da arttırdı. İmparator Marcion (450-457) Kadıköy Konsili kararını imparatorluğun yasası haline getirdi. 27 Nubat ve 13 Mart’ta çıkarılan yasalarla Kadıköy kararı pekiştirildi ve bu karara uymayanlar ağır cezalara çarptırılmakla tehdit edildiler. Bu dönemden itibaren diyofizitçilik (çift doğacılık) imparatora bağlılıkla eşanlamlı resmi din haline geldi.

Daha sonraki imparatorların zaman zaman ödün vermelerine rağmen, Kadıköy Konsili’nin öğretisi her zaman devletin resmi diniydi. Sezar’ın bütün uyrukları bu dini kabul etmeye zorlandılar. Bu nedenle bu iki eyaletin imparatorluğa karşı uzun zamandır içten içe gelişen düşmanlığı Kadıköy Konsili’ne karşı başkaldırı biçiminde dışa vurdu. Monofizitçilik yüzyıllar boyunca (Arap istilalarına kadar) Mısır, Suriye ve Küçük Asya’da ulusalcılığın yurtseverliğin simgesi oldu. Sorunun özü her zaman politiktir. Dillerini koruyan ve farklı bir ırk olduklarının bilincinde olan Mısır ve Suriye halkı özünde Latin olan fakat o dönemde hızla Elenleşen imparatorlukla hiç bir zaman tam anlamıyla kaynaşmamıştır.

Savaşarak politik bağımsızlıklarını elde etme şansları yoktu, Roma’ya karşı duydukları nefret bu tanrıbilimsel sorunda açığa vuruldu. Qurillos’un “İsa’nın doğası tektir!” çığlığı, Efes’e (Efes Konsili’ne, ed.) ihanet etmeme çağrısı aslında Boğazlara egemen olan tirana boyun eğmeme çağrısıydı. Bu nedenle bu ülkelerde yaşayan insanların büyük çoğunluğu Monofizit oldular, imparatorluk dinine karşı sürekli isyan ettiler, Kadıköy yanlısı piskoposlara ve imparatorluk görevlilerine karşı saldırılar düzenlediler ve bu nedenle de şiddetle cezalandırıldılar.

Mısır’daki huzursuzluklar, Kadıköy Konsili’nin hemen arkasında Monofizit Patrik Dioskoros’un görevinden alınması ve onun yerine hükümet tarafından Proterius’un atanmasıyla başladı. Mısır halkı, özellikle de alt sınıflar ve Mısırlı ruhbanların büyük bir bölümü Proterius’u tanımayı reddettiler, karşılıklar çıkarmaya başladılar ve Konstantinopol’den gönderilen 2000 askerin zorlukla bastırabildiği bir ayaklanma çıkardılar. 454 yılında Dioskoros ölünce, Monofizitler onun yerine Kedi ya da Çakal (aylowros) lakabıyla anılan Tımoawos adında birini getirdiler.

457’de Proterius öldürüldü; Tımoawos Kadıköy yanlısı dinadamlarını kovdu ve Mısır’da (Monofizit) Kıpti Kilisesi’ni kurdu. Suriye ve Filistin’de de Kadıköy Konsili’ne ve hükümete karşı benzer bir muhalefet vardı. Halk ve ruhbanlar Ortodoks Antakya Patriği Martirios’u kovdu ve onun yerine bir Monofizit olan Boyacı Petrus’u getirdi. Ondan sonra patrik olan Kudüslü Juvenal bir zamanlar Dioskoros’un arkadaşıydı. Fakat Kadıköy Konsili’ne karşı çıkmaktan vazgeçmişti. Yeni patrikhanesine geri döndüğünde herkesin kendisine karşı ayaklandığını gördü. O da kovuldu ve yerine Monofizit bir ruhban olan Teodosios getirildi. Böylece bu eyaletlerde ulusal, Monofizit kiliselerin kuruluş süreci başlamış oldu. Monofizitler’in imparatorluk yönetimine karşı muhalefetleri ve başkaldırıları iki yüzyıl, Arap istilalarına (Suriye 637; Mısır 641) kadar sürdü. Bu süre içinde sınır eyaletleri olan bu eyaletlerin imparatorluktan kopma tehlikesini sezen hükümet Monofizit sapkınlara karşı şiddet kullanımının yanı sıra zaman zaman da uzlaşmak amacıyla ödün verme girişimlerinde bulundu. Fakat bu girişimlerin hepsi boşunaydı (482’de Zenon’un İnanç Uzlaşması, 484-519 Akakius’un sapkınlığı vb). Burada Mısır’ın Suriye ve Filistin’e kıyasla çok daha tutarlı bir Monofizit çizgi izlediği de belirtilmelidir. Mısır, bu eyaletlere kıyasla çok daha kaynaşmış, birleşmiş bir ülkedir. Mısırlılar daha güçlü bir birlik içinde ulusal hareketin safında yer aldılar.

Fakat Mısır'da ulusal partinin karşısında, imparatorluk hükümetinin ve Kadıköy Konsili'nin yanında yeralan bir azınlık da vardı. Bunlar Melkitler'di. Neden böyle adlandırıldıkları şimdi daha da açıklık kazanmaktadır: Onlar imparatorluğa, imparatorun partisine sadıktılar. Melkit adına tarihte ilk kez Elence biçimiyle, yani *Basilikos* olarak rastlanır. Ewagrius Tımo□awos Sakofakiyolos'un (Tımo□awos Sakofakiyolos, kedi lakabıyla bilinen Tımo□awos'un 460 yılında kovulmasından sonra imparatorluk hükümeti tarafından onun yerine getirilen Ortodoks İskenderiye patriğidir) bazı kişiler tarafından basilikos, emperyalist, (imparatorluk yanlısı, ed.) olarak nitelendiğinden sözeder (on oi men ekoloun basilikon).¹ Doğaldır ki melkitler'in büyük çoğunluğu, Mısır'da hemen hemen hepsi, imparatorluk hükümeti tarafından gönderilen görevlilerdi.

Suriye ve Filistin'de Melkit olan bir bölüm yerli halk da vardı. Melkitler'in sayısı azdı, fakat hükümet ve ordunun desteği sayesinde, Arap istilalarına kadar olan dönemde güçlüydüler. Monofizitler ve Melkitler (ulusalcılar ve imparatorluk yanlıları) arasındaki çatışma dile de yansımıştı. Monofizitler ülkenin ulusal dilini (Mısır'da Kıptice, Suriye ve Filistin'de Süryanice) konuşurlardı, Melkitler ise çoğunlukla Konstantinopel'den gönderilen ve Elence konuşan yabancıları. Bu ülkelerin tarihi uzun bir dönem Melkitler'le Monofizitler arasındaki sürekli çatışmaların tarihi olmuştur; bazan hükümet daha güçlüdür, (Monofizit, ed.) sapkınlar üstünde baskı yapar ve patrikhane Melkitler tarafından işgal edilir; bazan da halk üstünlük sağlar, Melkit piskoposları kovar, onların yerine Monofizitleri getirir ve Elenleri öldürür. Arap istilaları sırasında başında rakip soylardan piskoposların bulunduğu, birbirine rakip iki kilise vardı.

Fakat Monofizitler, özellikle de Mısır'da daha güçlüydüler, monofizitlik ülkenin ulusal diniydi. Aralarındaki farklılık büyük ölçüde ayinlerin yapıldığı dilde de ifadesini bulmuştur. Her iki kilise de aynı ayinleri yapardı (Mısır'da Aziz Marqos, Suriye, Mezopotamya, Küçük Asya ve Filistin'de Aziz Yacqub (Ya'kub), fakat Monofizitlere kilisede ulusal dili (Kıptice ve Süryanice) kullanmaya özen gösterirken, Melkitler genellikle Elence'yi kullanırlardı. Ancak Melkitler'in Elence'yi kullanması abartılmamalıdır; bu sanıldığından daha azdır, Melkitler de bir ölçüde yerli halkın dilini kullanmışlardır.²

7. yüzyılda Araplar gelince, Monofizitler imparatorluk karşıtı politikalarına sadık kalarak, Arap istilacıları durdurmak yerine onlara yardım ettiler. Fakat bu ihanetleriyle çok az şey kazandılar; çünkü sonunda her iki kilise de Hristiyanlara tanınan genel haklardan yararlandılar; Müslüman halifenin yönetimi altındaki reayanın bağlı olduğu iki mezhep haline geldiler. Müslüman bğnazlığının yinelenen saldırılarıyla karşı karşıya kaldılar ve aynı biçimde baskı gördüler. Mısır'da Al-□akim dönemi (996-1021) bu baskıların en yoğun olduğu dönemdir. 10. yüzyılda Suriye'nin bir bölümü imparatorluk (Bizans, ed.) tarafından geri alındı (968-69) yıllarında imparatorluk tarafından geri alınan Antakya 1078-1081 döneminde yeniden kaybedildi ve Selçuk Türkleri'nin eline geçti). Suriye'nin bir bölümünün geri alınması bir süre Melkitler'in canlanmasına Konstantinopel'de Elen olan her şeye duyulan coşkunun artmasına yolaçtı. Müslümanlar'ın yönetimi altında her iki kilisenin de karakteristik yanları güçlendi. Monofizitler (Kıptiler ve Yakubiler) izole olmuş bazı yerel mezheplere sızarak bunları etkilediler. Öte yandan Melkit azınlıklar imparatorluk sınırları içinde özgür ve egemen olan büyük kiliseyle bağlarını daha da pekiştirdiler. Bu ifadesini Konstantinopel'e tam bir bağlılıkta buldu. Roma ve Batı çok uzaktı; dolayısıyla bağlarını pekiştirebilecekleri en yakın hedef imparatorluk sarayı ve imparatorluğun patrikhanesiydi. Müslümanlar'ın yönetimi altında Melkit patrikler önemsiz kişilere dönüşürken, Konstantinopel patriğinin gücü gittikçe artıyordu. Yol göstermesi için her zaman başkente

¹ *Histoire Ecclesiastique*, II, 11.

² Charon, *Le Rite Byzantin*, 26-29

bakan Melkit patrikler giderek Konstantinopol patriğine daha çok bağlandılar ve hatta onun yardımcısı olma durumunu kabullendiler.

Konstantinopol piskoposu “Ekümenik Patrik” ünvanını aldığında Melkit kardeşleri artık bunu protesto edenler arasında değildi. Bu tavır patriğin sapkınlığında onların nasıl bir rol oynadığını da açıklar. Fotius ve Papa Nicholas I arasındaki, Michael Cerularius ve Leo IX arasındaki çatışmalar onları ilgilendiren bir sorun değildi; ne olup ne bittiğini anladıkları bile söylenemez. Fakat bir kez sapkınlık oluşunca, doğal olarak ve neredeyse kaçınılmaz bir biçimde ve hatta bazı protestolara rağmen (Antakyalı Petrus III, 1053-1076) Cerulorius sapkınlığını şiddetle protesto ettiler.³ Fakat sonunda yine liderlerini izlediler ve Konstantinopol’den Papa’nın adını diptüklerinden (birbirine menteşelenmiş iki levhalı resim, ed.) silme emri gelince sessizce boyun eğdiler.

Sapkınlıktan Birliğin Başlangıcına

Böylece Suriye, Filistin, Küçük Asya ve Mısır’daki bütün Melkitler Roma’yla bağlarını kopardılar ve Konstantinopol’in egemenliği altında örgütlendiler. Burada da emperyalist / imparatorluk yanlısı anlamına gelen adlarının hakkını verdiler. Gerçekten de o zamandan günümüze kadar olan dönem içinde Melkitler’in tarihinde kayda değer çok az şey vardır. Halife yönetimi altında ise bir ‘ulus’ (millet) olarak varlıklarını sürdürdüler; Türkler Konstantinopol’i aldığında (1453) kentin patriğini yurttaşlık sorunlarıyla ilgilenmek üzere ‘ulusun’ (Rum milletinin, yani Ortodoks kilisesinin) başı yaptılar. Öteki piskoposlar, hatta öteki patrikler yalnızca bu patrik kanalıyla hükümetle ilişki kurabilirlerdi.

Bu durum patriğin yetki alanını ve Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan bütün Ortodokslar üzerindeki etkisini daha da arttırdı. Bunu izleyen karanlık dönemlerde Ekümenik Patrik sürekli olarak Melkitlere otoritesini kabul ettirmeye çalıştı ve bunda genellikle de başarılı oldu.⁴ Bu arada nüfusu gittikçe azalan toplulukları arasında yapacak fazla bir şeyi kalmayan patrik (İskenderiye, Antakya ve Kudüs patrikleri uzun süre kalmak, aylıklık etmek ve kilise ayinlerinde kullanılan dekoratif nesneler gibi yaşamak için sık sık Konstantinopol’e gittiler. Bu patriklerin listesi; Aşağıda⁵ bulunabilir. Mısır, Suriye ve Filistin’de yaşayan insanlar Arap istilalarından sonra yavaş yavaş kendi (Süryanice, ed.) dillerini unuttular ve bugün hala yaptıkları gibi Arapça konuşmaya başladılar. Bu ayinlerini de etkiledi. Yavaş yavaş Arapça kilisede de kullanılmaya başladı. Aralarında bulunan birçok Elenli’nin kendi dillerini korumasına rağmen bu ülkelerin yerli Ortodoksları 7. yüzyıldan itibaren ayinlerini Arapça yapmaktadır.

Fakat bu yüzyıldan önce de Melkitler’in ayinlerinde çok daha önemli bir değişiklik meydana gelmişti. Melkitler’in en belirleyici özelliğinin Konstantinopol’e bağlılık olduğunu görmüştük. Bu, İsa’nın doğasına ilişkin tartışma pratik olarak unutulduktan sonra da onlar ile eski rakipleri Monofizitler arasındaki en önemli farklılıktı. Hristiyanlığın öteki bölümlerinden kendini izole eden Monofizitler eski İskenderiye ve Kudüs ayin yöntemlerini özgün biçimiyle korudular. Ayinlerinde hala eski dillerini (Kıptice ve Süryanice) kullanmaya devam ediyorlar. Melkitler ise ayinlerinde Bizans’ın etkisine boyun eğdiler. Bizans duaları (Sinoptay), Ptoskomide ayini gibi daha başka öğeler zaten 12. ve 13. yüzyıllardan önce İskenderiyeli Elen ayinlerine katılmıştı; Melkitler Suriye ve Filistin’deki ayinlere de Bizans öğeleri kattılar.⁶

³Fortescue, *Orthodox Eastern Church*, s. 189-92

⁴Age., s. 240, 285-89, 310 vd.

⁵Le Quien, *Oriens Christianus*, II.

⁶Charon, *Le Rite Byzantin dans le Patriarcat Melkites*, 1906, s. 9-25.

Son değişiklik 13. yüzyılda meydana geldi. Melkitler eski ayinlerinden bütününüyle vazgeçtiler ve Konstantinopol ayinini benimsediler. Bu değişiklik Antakyalı IV. Teodor (Balsamon, 1185-1214) dönemine rastlar. Haçlılar onun adına Antakya'yı yönetirken, O, Konstantinopol'e gidip, orada Ekümenik Patriğin gölgesinde yaşadı. Oradayken de Bizans ayinini benimsedi. İskenderiyeli II. Markus (1195-1210), 1203 yılında Teodor'a yazdığı mektupta ayine ilişkin çeşitli sorular sordu. Teodor verdiği yanıtta Ortodokslar için tek doğru ayin biçiminin Konstantinopol ayini olduğunda ısrar edince II. Markus da bu ayin yöntemini benimsedi.⁷ Antakyalı IV. Teodosiyus Antakya'da, kendi kentinde yeniden başa geçtiği zaman, yönetimi altındaki bütün dinadamlarına Bizans yöntemi ayini dayattı. Eski ayin biçimi Kudüs'de de aşağı yukarı aynı dönemde yok oldu.⁸

Sonuç olarak Melkitler'in ayinlerinde üç dönemden sözedeabiliriz: Elence ve özellikle Suriye, Küçük Asya ve Filistin'de bu ülkelerde konuşulan dilde yapılan eski ulusal ayinler 13. yüzyıla doğru yavaş yavaş Bizans ayinlerine dönüşmüştür; Mısır'da yalnızca Elence, Suriye ve Filistin'de ise Elence'nin yanı sıra Süryanice'de yapılan ayinlerde 16. ve 17. yüzyıla doğru Arapça kullanılmaya başlamıştır; son dönemde ise aynı ayin yerli Melkitler tarafından yalnızca Arapça, yabancı (Elenli) patrikler ve piskoposlar tarafından ise Elence yapılmaktadır.

Değindiğimiz son gelişme yabancı (Elenli) dinadamlarının (bu yörelerde, ed.) yüksek düzeydeki dinadamları üzerindeki etkisinin sürekli olarak artmasına yolaçmıştır. Konstantinopol'deki Fener'in Melkitler üzerindeki otoritesi güçlendikçe yerli halkın duyguları küstahça hiçe sayılmış, Fener bu ülkelere kendi makamını temsil eden Elen patrikler, metropoliter ve arşimendritler göndermiştir. Bu yörelerde faaliyet gösteren ruhbanlar ve alt düzeylerde görevli evli dinadamları yüzyıllar boyunca yerli halkın gelen insanlardı. Bunlar Arapça konuşurlar ve ayinlerini Arapça yaparlardı. Yüksek düzeydeki dinadamları ise ülkenin dilini bile bilmeyen Elenliler'di.

Nihayet günümüzde yerli Ortodokslar bu duruma başkaldırmışlardır. Antakya'daki Ortodokslar, Konstantinopol ile aralarındaki tartışmalardan sonra Grigor IV'ün (□addad) patrik olarak tanınmasını başarmışlardır. Aynı gelişmenin Kudüs'de yolaçtığı sorunlar herkesin belleğinde hala tazedir. Bugünkü Kudüs Rum Melkit Patriği Domiyanos V ve İskenderiye Patriği Fotios ölünce, onların yerine de yerli dinadamlarının atanması doğrultusunda büyük bir çaba gösterileceği kesindir. Fakat günümüzde bu ülkelerde yaşayan Ortodoksları etkileyen bu tartışmalar bu yazının kapsamı dışında kalmaktadır, zaten onlar da Melkit değildir.

Doğu Geleneğine Bağlı Katolikler

Suriye, Küçük Asya, Filistin ve Mısır'da Bizans geleneğine bağlı Katolik kiliselerin kuruluşundan sonra, günümüzde yalnızca bu Vatikan'a bağlı kiliselerin Melkit olarak adlandırılması gerektiğini söylemiştik. Bu eski adın neden şimdi onlar için kullanıldığını söylemek olanaksızdır. Fakat bu bir olgudur. Zaman zaman batıda yayınlanan yapıtlarda bu ülkelerde yaşayan ve Bizans geleneğinden gelen bütün Hristiyanlar'ın Melkit olarak tanımlandığına hala tanık olabiliriz; yalnızca Katolik ve Ortodoks Melkitler arasında bir ayırım yapılır; ancak bu makale yazarının izlenimleri durumun kendi aralarında hiç de böyle olmadığıdır. Bu yörelerde yaşayan ve Büyük Doğu Kilisesi'yle inan birliği içinde olan bir kimse kendisini hiç bir zaman Melkit olarak adlandırmaz ya da adlandırmasına izin vermez. Kendisini Elence'de ya da başka bir Batı dilinde yalnızca 'Ortodoks,' Arapça'da ise Rum olarak adlandırır.

⁷ *Patrologia Graeca*, CXXXVIII, 935 ve devamı.

⁸ Charon, *Le Rite Byzantin dans le Patriarcat Melkites*, 1906, s. 11-12, 21, 23.

Bu yörelerde Melkit herkes tarafından Vatikan'a bağlı olarak anlaşılır. Melkit adının Vatikan'a bağlı kiliselere bağlı olanlar için kullanılışı bile yaygın değildir. Bunlar kendilerinden Rum Kaşuliki ya da Fransızca *Greco Catholics* (Rum Katoliker) olarak sözedirler. Melkit adı, o da eğer kullanılırsa, Doğu insanları için her zaman Katolik anlamına gelir. Bu insanlar için yanlış olan Rum Katolik adından çok böyle bir ad kullanmak bize göre daha uygundur, çünkü bunlar hiç bir anlamda Elenli değillerdi. Sık sık sorulan bir soru da büyük bölünmeden sonra Bizans geleneğine bağlı Katolikler'in ilişkilerinde süreklilik olup olmadığı, Roma ile inan birliğinden hiç bir zaman vazgeçmemiş topluluklar bulunup bulunmadığı sorusudur. İtalya'nın güneyinde, Sicilya ve Korsika'da kuşkusuz böyle topluluklar vardır. Melkitler'in yaşadığı ülkelere gelince, böyle topluluklar yoktur. 11. yüzyıldan bu yana yeniden birleşmek için çabaların harcandığı doğrudur, bazı piskoposlar birey olarak değişik zamanlarda girişimlerde bulunmuşlardır; örneğin kısa ömürlü olan Lyons (1274) ve Floransa (1439) birlikleri bu ülkelerin Ortodoksları'nı da içermiştir. Fakat süreklilikten sözedilmez; Floransa birliği dağılınca Bizans geleneğine bağlı bütün doğulu Hristiyanlar koptular. Bugünkü Melkit Kilisesi 18. yüzyılda kuruldu.

17. yüzyılda Suriye'deki Ortodoks piskoposlardan bazıları yeniden birliğin oluşturulması doğrultusunda çaba gösterdiler. Sur ve Sidon Metropolitleri Ewşimiyos, daha sonra Antakya Patriği Aşanasiyos IV (1700-1728) ve ünlü Berrhoealı (Halepli) Qurillos (ölümü 1724, bu Qurillos, Antakya patriğinin bir süre rakibi olan Konstantinopelli Qurillos Lukaris'in rakibiydi) kutsal makama (Vatikan'na, ed.) başvurdular ve Pallium (kutsal omuz bandı) almayı umdular. Fakat yaptıkları inanç açıklaması Roma da yetersiz bulundu. Suriye'de kiliseyi latinleştirme eğilimi çok iyi bilinmektedir. 1722 yılında Konstantinopol'de toplanan Konsil Antakyalı piskoposlara Latin Kilisesi'ne göre sapkınlıkların listesini içeren bir uyarı mektubu gönderdi.⁹

Nitekim Roma'da Ruhbanlık Yüksek Okulu'nda (Congregation Propaganda) öğrenim gören Serafim Tanas 1724 yılında latinleştirme yanlıları tarafından Antakya patrikliğine seçildi. Seçilir seçilmez Roma'ya boyun eğdi ve Katolik inanç açıklamasını gönderdi ve Qurillos (1724-1759) adını aldı. Serafim Tanas'la birlikte yeni anlamda Melkit patrikler dönemi başladı. Sapkınlar 1728'de Atoslu Rum Rahip Silvester'i seçtiler. Silvester, Fener ve öteki Ortodoks Kiliseler tarafından tanındı; onunla birlikte Ortodoks çizgi devam etti. Ortodokslar Qurillos üzerinde epeyce baskı yaptılar. Ve Qurillos bir süre Lübnan'a kaçtı.

1744'de Benedict XIV'dan Pallium aldı. Ortodoks çoğunluğa karşı sürekli savaştan yorulan Qurillos 1760'da görevinden çekildi. Onun yerine İğnaçiyos Jawhar atandı, fakat bu atama Roma tarafından reddedildi. Clement XIII, Baalbek Metropolitleri Maşsimos Kaşim'i (1760-61) patrik olarak atadı. Maşsimos'un ölümünden sonra Beyrutlu Aşanasiyos Daşan patrikliğe seçildi, törenle görevine başladı ve Teodosiyos VI (1761-88) adını aldı. Bu arada İğnaçiyos Jawhar 1764 yılında yeniden patrik seçilmeyi başardı. Ancak Papa tarafından aforoz edildi. Papa Türk yetkilileri de onu sürgün etmeye ikna etti.

Clement XIV, 1773'de az sayıda ve dağılmış olan bazı İskenderiyeli ve Kudüslü Melkitleri Antakya Melkit patriğinin yetki alanına bağlayarak birleştirdi. Teodosiyos IV ölünce, İğnaçiyos Jawhar, bu kez kilise yasalarına uygun bir biçimde, yeniden patrikliğe seçildi ve Aşanasiyos V (1788-1794) adını aldı. Onu Qurillos VII (Siage, 1794-1796) ve Agapius / Kaşib III (Matar, eski Sur ve Sidon metropolitleri, patrik 1796-1812) izledi. Bu süre içinde Melkitler arasında Pistoia (1786) Sinod'un görüşlerini benimseyen (Yawsefoye w Yuşanunoye) Yusufçuluk ve Yuhannacılık Hareketi gelişmeye başladı. Hareketin başını Baalbek Metropolitleri Jarmanos (Germanos, Cermanos) Adam çekiyordu. Bu hareket bir süre hemen hemen bütün Melkit Kilisesi'ni etkisi altına aldı. Hareketi destekleyenler 1806'da

⁹Assemani, *Bibliotheca Orientalis*, III, s. 639.

Qarqafe’de bir Sinod topladılar. Ve Pistoie Sinodu’nun kararlarının bir çoğunu onayladılar. Qarqafe Sinodu’nun kararları 1810 yılında Roma’nın onayı alınmadan ve Arapça olarak yayınlandı. Kararlar 1835’de Roma tarafından sansür edildi. Pius VII, Baalbekli Jarmanos tarafından yazılan bir ilmihali (din kurallarını öğrenmek için yazılan yapıt, ed.) ve daha başka yapıtları da daha önce makhum etmişti. Jarmanos’un yanlışları arasında yerleşmiş litürji geleneğinde kullanılan sözlerin kutsama ve tahsis ayinini etkilemediği doğrultusundaki Ortodoks teori de vardı. Sonunda Patrik Agapiyus ve öteki Melkit piskoposlar bu düşüncelerden vazgeçmeleri konusunda ikna edildiler.

1812 yılında toplanan bir başka Sinod Melkit ‘ulusu’ için Cayn-Ṭraz / ‘Ayn-Traz’da bir Tanrıbilim Okulu açılmasına karar verdi. Agapiyus’u Patrik İğnaṭiyos IV □arruf / Sarruf (□ubat-Kasım 1812, öldürüldü), A□anasiyos VI Maṭar (1813), Maqariyos IV Ṭawil (1813-1815) ve İğnaṭiyos V Qatton (1816-1833) izledi. İğnaṭiyos V’den sonra ünlü Maqsimos III Mazlum (1833-1855) patrik oldu. Patrik olmadan önceki adı Mixayel / Mihayel’di. Maqsimos III Baalbekli Jarmanos’un düşüncelerinden etkilenmişti ve Halep metropoliti seçilmişti. Fakat bu seçim Roma tarafından onaylanmadı. Bunun üzerine Mixayel bu düşüncelerden vazgeçti, görev ve sorumluluk almadan yalnızca Miyra Metropoliti ünvanını aldı ve Roma’daki patriğin vekili oldu. Bu süre içinde Marsilya’da (Aziz Niqolawos) Melkit Kilisesi’ni kurdu ve Melkitleri Ortodoks ruhbanlarına karşı korumak amacıyla Viyana ve Paris’de bazı girişimlerde bulundu.

Türk hükümeti hala Vatikan’a bağlı olanları ayrı bir millet olarak tanımamıştı; dolayısıyla devletle kurulan bütün ilişkiler, piskoposlara *berat* verilmesi vb gibi işlemler ortodokslar kanalıyla gerçekleştirilmek zorundaydı. Melkitler, yasaların gözünde hala resmen Rum milletinin yani Konstantinopel patriğinin yönetimi altındaki Ortodoks toplumunun üyesiydiler. Doğal olarak bu durum Ortodokslar’ın onları tedirgin etmesine ve kızdırmasına neden oluyordu.

Mazlum 1831’de Suriye’ye geri döndü, 1833’de İğnaṭiyos V’in ölümünden sonra patrik seçildi. Bu seçim 1836’da birçok güçlüklerden sonra Roma tarafından onaylandı. Mazlum’un patriklik dönemi tartışmalarla doluydu. 1835’de Cayn-Ṭraz’da Sinod topladı. Bu Sinod Melkit Kilisesi’nin işlerini düzenleyen 25 Yasa’yı kabul etti. Bu yasalar roma tarafından onaylandı ve yayınlandı.¹⁰ Onun patriklik döneminde Melkitler nihayet Bab-ı Ali tarafından ayrı bir millet olarak tanındılar. Maqsimos III ayrıca Roma’dan kendisinin ve kendisinden sonra gelen patriklerin kullanacağı ek ünvanlar da elde etti.

Bunlar Teodosiyos zamanından beri kendisinden önce gelen patrikler tarafından yönetilmiş olan İskenderiye ve Kudüs patrikliği ünvanlarıydı. 1849’da Kudus’de bir Sinod topladı, burada Jarmanos Adam’ın yanlışlarından bir çoğunu tekrarladı. Bu nedenle hem Roma hem de kilisesine bağlı insanlarla ilişkilerinde güçlüklerle karşılaştı. Fakat bu güçlükler yavaş yavaş aşıldı ve yaşlı patrik 1855’de huzur içinde öldü. Maqsimos III Melkit patrikleri arasında en ünlü olanıdır. Onu Qlimis I Bahus (1856-64), Grigor II Yusuf (1865-79), Petrus IV Jerayjiri (1879-1902) ve Qurillos VIII Jeha izlediler. Bugün hala patriklik yapmakta olan Qurillos VIII 27 Haziran 1903’de seçildi. Seçimi Roma’dan gönderilen bir telgrafla onaylandı ve 8 Ağustos 1903’de □am’daki patrikhane kilisesinde törenle görevine başladı.

Melkit Kilisesinin Yapısı

Melkit Kilisesi’nin başı patriktir. En üst düzeydeki dinadamı olan Papa patriğin üstüdür. Patrik “Antakya, İskenderiye, Kudüs ve Tüm Doğu Patriği” ünvanına sahiptir. “Antakya ve

¹⁰Collectio Lacensis’de (II, s. 579-92).

Tüm Doğu“ bütün Antakya patrikleri tarafından kullanılan bir ünvandır. Bu ünvan sanıldığı kadar kibirlenme, büyülenme ifade eden bir ünvan değildir; çünkü ‘Doğu’ o zamanki Doğu Roma eyaleti (Praefectura Orentis) anlamına gelir ve Konstantinopol’in yükselişinden önceki dönemde patrikhanenin yetki alanı içine giren bölgedir.¹¹

İskenderiye ve Kudüs bu ünvana Maqsimos III döneminde eklenmiştir. Burada normal olarak İskenderiye’ye öncelik vermek gerekirken, İskenderiye ve Kudüs adlarının Antakya’dan sonra gelmesi dikkat çekicidir. Bu böyledir, çünkü Patrik yalnızca Antakya’dan çıkar. Qurillos IV’ün patrik olmasıyla Antakya patriklerinin soy çizgisi sürdürülmüştür. Mısır ve Filistin’deki Melkitler’in sayısının azlığı nedeniyle İskenderiye ve Kudüs’de patrikhane açılması gerekli olmamıştır. Böyle bir gereklilik doğuncaya kadar patriğin bu yörelere ilişkin bir çeşit yöneticiliktir. Fakat bu süre içinde patrik her üç eyalette de ulusuna ruhani liderlik yapar. Polixronya’da (Polychronia) ve patriğin alkışlandığı çok özel ve önemli durumlarda kullanılan daha görkemli bir ünvan daha vardır - *Pederlerin Pederi, Çobanların Çobanı, Yüce Ruhbanların Yüce Ruhbanı ve XIII. Havari*.

Patrik piskoposlar tarafından seçilir ve hemen hemen her zaman onlardan biridir. Seçim sonucu Roma’daki Ruhban Okulu’na bağlı Doğu Toplulukları’yla ilgili bölüme (Congregation for Eastern Rite) sunulur. Seçim kilise yasalarına uygun ise seçilen patrik Papa’ya bir inanç açıklaması yapar, onaylanması ve Pallium alması için dilekçe verir. Seçim geçersizse, patriğin atanma işi Papa’ya kalır. Patrik Papa’nın rızası olmadan görevinden çekilemez. Her on yılda bir kendisinin ya da yardımcısının (Petrus ve Pavlos) Havarilerin Eşiği’ne (Ad Limina Apostolorum) bir ziyaret yapması gerekir. Patrik başında bulunduğu mezhebe ait bütün kiliseler üzerinde yetki sahibidir. Piskoposların seçimini onaylar ve onları kutsar; onları yasalar uyarınca başka yerlere taşıtabilir ya da görevlerinden alabilir. Roma’nın onayıyla yeni ruhanilik bölgeleri ya da diyakönlükler kurar. Perhizden muaf tutma gibi konularda da oldukça büyük bir yetkisi vardır. Patrik □am’da (Doğu Kapı’sı yakınlarındaki) patrikhane kilisesinin bitişiğindeki evde oturur. Her yıl en azından birkaç hafta kaldığı İskenderiye ve Kudüs’de de evleri vardır; genellikle Lübnan’da, Beyrut’dan çok uzak olmayan Cayn-Ṭraz’daki Tanrıbilim Okulu’nda bulunur.

Piskoposlar 12 Temmuz 1867 tarihli resmi Reversurus bültenindeki kurallara göre seçilirler. Patrik de dahil Sinod’daki bütün piskoposlar üç ad belirlerler. Papa’da bunlardan birini seçer. Bütün piskoposların dinsel nedenlerle evlenmeme yemini etmiş olması gereklidir, fakat rahip olmaları gerekli değildir. Rahip olmayan ruhbanlar, ruhbanlıkları onaylanmadan önce evlenmişlerse, eşleriyle ilişkilerini sürdürebilirler. Fakat bütün Vatikan’a bağlı kiliselerde evlenmeme yemini etmek (celibacy) çok yaygındır, evli dinadamlarına yan gözle bakılır. Cayn-Ṭraz’da, Kudüs’de (Kardinal Lavigerie’s White Fathers adlı kuruluşun yönetimi altındaki Aziz Ann Koleji), Beyrut’ta vb tanrıbilim okulları vardır. Birçok öğrenci Beyrut’daki Cizvit Okul’nda, Roma’daki Rum Koleji’nde ya da Paris’deki Aziz Sulpice Koleji’nde öğrenim görmektedir. Ruhbanlar Aziz Basil Kuralı’nı izlerler.

İki büyük gruba bölünmüşlerdir. Bunlardan biri Şuweyr’deki (Lübnan) Aziz Vaftizci Yu□anın, öteki Sidon yakınlarındaki Aziz Sawiyor’dur. Her ikisinin de çok sayıda kolları vardır. Şuweyr grubunda ayrıca Halep ve Baladitler arasında da bir farklılaşma vardır. Yörede Basil rahiblerinin yaşadığı manastırlar da vardır.

Melkitler’in hemen hemen hepsi ülkenin yerlisi olan insanlardır. Dilleri Arapça’dır. Ayinleri Konstantinopol ayinidir; her zaman Arapça yapılır, arada Elence bazı ağıtlar ve ayetlere de yer verilir (Proxomen Sofiya Or□oy, vb). Fakat bazı çok önemli günlerde ayin bütünüyle Elence yapılır.

¹¹Fortescue, *Orthodox Eastern Church*, s. 21.

Melkit Patrikhanesi'nin yetki alanı içindeki dinsel merkezler şunlardır: am'daki Patrikhane. Bir Patrik Vekili tarafından yönetilmektedir; iki metropolitlik topluluğu, Sur ve Halep; iki başpiskoposluk, awran ile birlikte Bosra ve ama ile birlikte Horus; sekiz piskoposluk, Sidon, Beyrut (Jebayl ile birlikte), Tripoli, Aqre, Furzil (Zale ile birlikte), Baqac / Bekaa, Paneas ve Baalbek. Kudüs ve İskenderiye'deki merkezler bir patriklik vekili tarafından yönetilmektedir. Melkitler'in toplam sayısının 130. 000¹² ya da 114. 080¹³ olduğu tahmin edilmektedir.

1 Ekim 1911

Kaynaklar

Echos d'Orient, 1897.

Kohler, *Die Katholischen Kirchen des Morgenlands*, 1896.

Charon, *Le Rite Byzantin dans le Patriarcat Melkite*, 1906.

Neale, *History of the Holy Eastern Church*, 1848-50.

Williams (ed.), *The Patriarchate of Alexandria*, Vol. IV, V; *The Patriarchate of Antioch, supplementary volume*, 1873.

Charon, *Histoire des Patriarcat Melkite*, 1911

Rabbath, *Documents inedits pour servir a l'histoire du christianisme en Orient*, 3 vols., 1907.

Le Quien, *Oriens Christianus*, II, pp. 385-512, 1740, (Alexandrine Patriarchs, pp. 699-730), (Antioch, Vol. 3, pp. 137-527).

İsrail'deki Hristiyan Topluluklar

Giriş

¹²Silbernagl, *Verfassung und gegenwartiger Bestand samtllicher Kirchen des Orients*, 1904.

¹³Werner, *Orbis Terrarum Catholicus*, 1890.

İsrail'deki Hristiyan toplulukların tarihi Nasıralı İsa'nın misyonu ile başlar. Onun ölümünden sonraki ilk Havarî Kilisesi, en azından Kudüs'de ve çevresinde, Kudüs'ün Hadrian tarafından Roma kenti Aelia Capitolina (İS 130) olarak yeniden inşa edilmesine kadar olan dönemde Musevi-Hristiyan bir kilise olarak kalmıştır. O tarihten bu yana yerel kilise bileşimiyle bütünüyle yöre halkının kilisesi olmuştur. İlk kilise konsillerine kadar da tek ve bölünmemiş bir kilisedir. İslam istilaları sırasında ise Doğu da kilise, kutsal yerleri ortaklaşa kullanmaya devam etmelerine rağmen, artık çeşitli mezheplere bölünmüştü. İlk kez Haçlı Seferleri sırasında kurulan krallıklar ve Batı (Latin) Kilisesi'nin üstünlük (praedominium) sağlamasıyla birlikte kutsal yerlere ilişkin çekişmeler başgöstermiş ve bu çekişmeler bütün Memlükler ve Osmanlılar döneminde, 1852'de statükonun ilanına kadar kesintisiz devam etmiştir.

Bugün İsrail'de yaşayan 5, 5 milyon (Kasım 1995) insandan 157. 000 ya da toplam nüfusun & 2, 85'i Hristiyan'dır. (Müslümanlar & 14, 2, Dürziler & 1, 7). Bu veriler Batı İerria ve Gazze'de yaşayan Hristiyanları içermemektedir, çünkü bu bölgelerde 1967'den beri nüfus sayımı yapılmamıştır. 1967 yılında da bölgelerde yaşayan Hristiyanlar'ın nüfusunun kabaca 33. 000 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. (Bu veriler çeşitli Hristiyan topluluklar tarafından, bu toplulukların bağlı oldukları kiliselerin yetki alanları gözönüne alınarak yapılan tahminlere dayanmaktadır. Söz konusu olanlar Yahudistan, Samariya, Gazze ve Ürdün ve öteki komşu ülkeleri içermektedir). Genel olarak İsrail'de Hristiyanlar'ın nüfusu artarken, Yahudistan, Samariya ve Gazze'de sayılarının azaldığı belirtilmektedir.

Yirmi eski ve yerli kilise ile bunlara ek olarak başlıca protestan mezheplere ait olan 30 kiliseden oluşan Hristiyan kiliseler dört ana gruba bölünebilir - Ortodoks, Kadıköy karşıtı (Monofizit), Katolik (Latin ve Vatikan'a bağlı) ve Protestan Ermeni Kilisesi gibi ulusal kiliseler dışındaki yerli kiliselere bağlı topluluklar çoğunlukla Arapça konuşan topluluklardır; bunların çoğu, büyük olasılıkla Bizans dönemindeki ilk Hristiyan topluluklardan gelmektedir.

Ortodoks Kiliseler

Ortodoks kilisesi (Doğu Kilisesi ya da Rum Melkit Ortodoks Kilisesi olarak da adlandırılmaktadır) hepsi de Konstantinopol patriğinin ruhani liderliğini kabul eden kiliseler topluluğundan oluşur. Bu kilise tarihsel olarak Doğu Roma ya da Bizans İmparatorluğu'ndaki kiliselerden türemiştir.

Rum Ortodoks Patrikhanesi kendisini Kudüs'un Ana Kilisei olarak görmektedir. Bu kilisenin patriği 451 yılında Kadıköy Konsili tarafından atanmıştır. Bu kilise 1054 yılından beri Roma kilisesinden ayrıdır. Bununla birlikte 1964 yılında Kudüs'de Papa VI. Paul ile Konstantinopol patriği A□anagoros arasında tarihi bir toplantı yapılmıştır.

Sürgünde bulunan Ortodoks Kilisesi Patrikhanesi, Haçlı Seferleri'nin ertesinde, 1099 yılında Konstantinopol'e taşınmıştır. Kudüs'deki Patrikhane 1845 yılına kadar kapalı kalmıştır.

Kutsal Topraklardaki Ortodoks çıkarlarını savunma görevini 1662 yılından bu yana Kutsal Mezar Kardeşliği (Brotherhood of the Holy Sepulcher) adlı birlik üstlenmiştir. Kutsal Mezar Kardeşliği, Kutsal Topraklarda Ortodoks Kilisesi'nin konumunu savunmaya ve Patrikhane'nin Elen niteliğini korumaya çalışmaktadır.

Bu kiliseye bağlı olanların çoğunluğu Arapça konuşmaktadır ve kendilerine Kutsal Mezar Kardeşliği üyeleri yanı sıra evli (Arapça konuşan) papazlar tarafından dinsel hizmet verilmektedir. Kudüs, Galile, Yahudistan, Samariya ve Gazze'de yaşayan topluluk üyelerinin sayısı 120. 000 dolaylarındadır.

Ülkede temsil edilen iki tarihsel, ulusal Ortodoks Kilisesi daha vardır: Rus ve Romanya Kiliseleri. Bu kiliseler Rum ortodoks Kilisesi'yle inan birliği içinde olduklarından Rum Ortodoks Kilisesi'nin yerel yönetimi altındadırlar.

Rus Ortodoks Misyonu Kudüs'de 1858 yılında kurulmuştur, fakat Rus Hristiyanlar kutsal ülkeyi daha 11. yüzyılda, Kiev'in Hristiyanlığı kabul etmesinden birkaç yıl sonra ziyaret etmeye başlamışlardı. Bu ziyaretler 900 yıl boyunca sürdü ve giderek her yıl yapılan hristiyan hac ziyaretlerine dönüştü. Hac ziyaretleri I. Dünya Savaşına kadar sürdü ve Rus devrimiyle son buldu.

1949 yılından bu yana İsrail sınırları içinde kalan Rus Kilisesi'nin varlıklarını tasarruf hakkı Rus Ortodoks Misyonu'na (Moskova Patrikhanesi) aittir; Ürdün sınırları içindeki varlıklarını tasarruf hakkı ise sürgündeki Rus Ortodoks Kilisesini temsil eden Rus Kilisesi Misyonu'na aittir. Bu misyonlar bir Arşimendrit tarafından yönetilmektedir, Arşimendritlere bir grup rahibe ve rahip yardım etmektedir.

Romanya Ortodoks Kilisesi'ni temsil eden misyon 1935 yılında kuruldu. Bir Arşimendrit tarafından yönetilmekte ve Kudüs'de yaşayan küçük bir rahip ve rahibeler topluluğundan oluşmaktadır.

Kadıköy Karşıtı Kiliseler

Kadıköy Karşıtı Kiliseler, Kadıköy Kilise Konseyi'nin (451) İsa'nın doğasının çift olduğu (Tanrı ve insan) doğrultusundaki öğretisini reddeden Doğu (Ermeni, Kıpti, Habeş ve Süryani) Kiliseleri'dir. Kadıköy Karşıtı Kiliseler Monofizit öğretisini, yani İsa'nın bir tek ve tanrısal doğası olduğu görüşünü savunurlar.

Ermeni Ortodoks Kilisesi, Ermenistan'ın Hristiyanlığı kabul ettiği 301 yılında kurulmuştur. Ermeniler Hristiyanlığı kabul eden ilk uluslardan biri.

Kudüs'de 5. yüzyıldan bu yana bir dinsel Ermeni topluluğu vardır. Ermeni kaynaklar, ilk Patrikhane'nin 638 yılında Patrik Abraham'a Halife Ömer tarafından bir belge verilmesinden sonra kurulduğunu öne sürerler. Kudüs'deki Ermeni Patrikhanesi 1311'de açılmıştır.

19. yüzyıl boyunca, daha sonra da I. Dünya Savaşı sırasında ve savaşın hemen ertesinde Anadolu'daki Soykırımlar'dan, özellikle de 1915 Soykırımı'ndan sağ kurtulanların da katılmasıyla İsrail'deki yerel Ermeni topluluğu büyümüştür. 1939'dan önce bu topluluğun üyeleri 15. 000'nin üzerindeydi ve Ermeniler üçüncü büyük Hristiyan gruptu. Bugün Kudüs, Hayfa, Yafa, Bet-Lehem'de yaşayan Ermeniler'in sayısı yaklaşık 4. 000'dir.

Kıpti Ortodoks Kilisesi'nin kökleri Mısır'dadır. Mısır nüfusunun büyük çoğunluğu ilk yüzyıllarda Hristiyan olmuştur. Kıptiler Kudüs'e İmparator Konstantin'nin annesi Azize Helene ile birlikte geldiklerini iddia ederler. Bu kilisenin ilk başlarda Yahudistan çevresindeki çöl manastırcılığının gelişmesi üzerine büyük bir etkisi olmuştur. Kıpti topluluğu Memlükler döneminde (1250-1517) daha sonra da 1830'da Muhammed Ali döneminde gelişip büyümüştür. İskenderiye'deki Kıpti Patriği 13. yüzyıldan bu yana Kudüs'de, bu kentte yaşayan bir piskopos tarafından temsil edilmektedir. Kudüs, Bet-Lehem ve Nasıra'da yaşayan Kıpti topluluğu üyelerinin sayısı 1000'in üzerindedir.

Kudüs'de en azından Ortaçağ'dan bu yana Habeş Ortodoks Kilisesi'ne bağlı bir topluluk vardı. İlk kilise tarihçileri ta 4. yüzyıldan bu yana Habeşistan'dan Kutsal Topraklara yapılan hac ziyaretlerinden söz ederler. Kesin olan bir şey varsa, o da 4. yüzyılı izleyen yıllarda Habeş Kilisesi'nin Kutsal Topraklar üzerinde önemli haklara sahip olduğudur. Fakat kilise bu

hakların çoğunu statükonun ilanından önceki ve Türkler'in egemen olduğu dönemde yitirmiştir.

Bugün İsrail'deki Habeş Kilisesi bir başpiskopos tarafından yönetilen ve çoğunlukla Eski Kentte ve Batı Kudüs'deki Habeş Kilisesi çevresinde yaşayan birkaç düzine rahip ve rahibeden oluşan küçük bir topluluktur (bununla birlikte meslekten olmayan din görevlilerinin sayısı artmaktadır). İsrail ile Etiyopya arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasından sonra hac ziyaretleri artmıştır -1995'de Kutsal Hafta törenlerine yaklaşık 1000 Etiyopyalı hacı katılmıştır.

Süryani Ortodoks Kilisesi, Kadim Antakya Kilisesi'nin devamıdır ve Ortodoks Süryaniler Ortadoğu'daki en eski Hristiyan topluluktur. Ayin ve dualarda Batı Süryanice'yi (Batı Aramca) kullanmaya devam etmek bu topluluğun gelenekleri arasındadır. Süryaniler, Yakubiler olarak da adlandırılmaktadırlar (Bu ad 6. yüzyılda kiliseyi örgütleyen Yacqub Burdëcono / Yakub Baraday'ın adından gelmektedir). Patrikleri Şam'da oturmaktadır. 793 yılından beri Kudüs'de Süryani Ortodoks piskoposlar vardır. Bu piskoposların varlığı 1471'den bu yana süreklilik kazanmıştır. Bugün Kudüs'deki kilisenin başında 7. yüzyıldan kalma (Dayro d Mor Marqos) Aziz Markus Manastırı'nda yaşayan bir piskopos vardır. Topluluğun yaklaşık 2000 üyesi vardır ve bunların çoğu Kudüs ve Bet-Lehem'de yaşamaktadır. Kökleri İran, Türkiye Mezopotamya'sı ve Irak Mezopotamya'sı arasındaki sınır bölgesinde bulunan Doğu Havarî Kilisesi'nde (bazan yanlışlıkla Nasturi Kilisesi olarak adlandırılmaktadır) ayinler ve dualar Doğu Süryanice (Doğu Aramca) yapılır. Kilise Kudüs'de 5. yüzyılda kurulmuştur. Bugün bir başpiskopos tarafından temsil edilmektedir. 1930'lu yılların ortalarından bu yana Patrik Chicago'da yaşamaktadır. Hindistan'ın Kerala kentinde de bir ruhani temsilcisi bulunmakta.

Latin ve Vatikan'a Bağlı Kiliseler

Roma ve Konstantinopol arasındaki ilişkiler ne olursa olsun, Haçlı Seferleri'ne kadar Kutsal Topraklar'da Ortodoks Patrikhanesi'nden bağımsız bir Batı Kilisesi kurma doğrultusunda hiç bir girişim yoktu. Haçlı Seferleri döneminde, 1099-1291 yılları arasında Kudüs'de bir Latin Patrikhanesi varolmuştur. Bu Patrikhane 1847'de yeniden kuruldu. 1847'ye kadar olan dönemde yerel kilisenin sorumluluğu 14. yüzyıldan beri Latin Kilisesi'ne ait kutsal yerleri koruyan Fransiskan Tarikatı'na aitti.

Bugün Kudüs'deki Latin Kilisesi'nin başında bir patrik vardır. (Nasıra, Amman ve Kıbrıs'da yaşayan) Üç piskopos patriğe yardım eder. İsrail'de bu kiliseye bağlı üyelerin sayısı 20. 000 dolaylarındadır. (Batı Şeria ve Gazze'de bir 10. 000 kişi daha vardır).

Maruni Kilisesi Süryani kökenli bir kilisedir. Üyelerinin çoğu Lübnan'da yaşamaktadır. Maruni Kilisesi 1182 yılından beri Roma Katolik Kilisesi'yle resmen inan birliği içindedir ve bütünüyle Katolik olan tek Doğu Kilisesi'dir. Vatikan'a bağlı bir kurum (Roma ile inan birliği içinde olmasına rağmen, kendi dilini, ayinlerini ve kilise kurallarını koruyan Doğu Kilisesi anlamına gelir) olan Maruni Kilisesi'nin kendi ayini vardır. Bu ayin özünde Batı Süryanice yapılan Antakya ayinidir.

İsrail'deki Maruni topluluğunun nüfusu 6. 700 dolaylarındadır ve çoğu Galile'de yaşamaktadır. Kudüs'de 1895'den beri bir Maruni Patrik Vekili bulunmaktadır.

Rum Melkit Katolik Kilisesi, Antakya Rum Ortodoks Kilisesi'ndeki bir bölünme sonucu 1724'de kurulmuştur. (Malkaye / Malkoye ya da Melkit deyimi 4. yüzyıldan kalmaz ve

Kadıköy Kilise Konsili'nin öğretisini kabul ederek İmparatorluk başkenti Konstantinopol ile inan birliği içinde olan yerel Hristiyanlar için kullanılır).

Rum Katolik Başpiskoposluğu 1752 yılında Galile'de kurulmuştur. Kudüs'deki Rum Katolikler, yirmi yıl sonra Antakya Melkit Patriği'nin yetki alanı içine alınmışlardır. Antakya Melkit Patriği Kudüs'de bir Patrik Vekili tarafından temsil edilmekteydi. Galile'deki Rum Katolik Piskoposluğu'nun bugünkü nüfusu 50. 000 dolayındadır. Kudüs Piskoposluğuna bağlı olanların sayısı ise 3. 000 dolaylarındadır.

Süryani Katolik Kilisesi, Monofizit (tek doğacı) Süryani Ortodoks Kilisesi'nden, Vatikan'a bağlanan bir kopma sonucu kurulmuştur ve 1663 yılından beri Roma ile inan birliği içindedir. Süryani Katolikler'in (Beyrut'da oturan) kendi patrikleri vardır. Kudüs ve Bet-Lehem'deki küçük yerel Süryani Katolik topluluğuna 1890 yılından beri Kudüs'de bulunan bir Patrik Vekili ruhani liderlik etmektedir. Toplam sayıları 350'dir. Süryani Katolik topluluğu, 1985 Temmuzunda Kudüs'de açılan yeni patrikhane kilisesini Suriye ve Hindistan halklarının havarisi Aziz Tuma'ya adanmıştır.

Kilikya'daki (Çukurova) Ermeni topluluğu daha önceden, Haçlı Seferleri döneminden beri Roma ile ilişki içinde olmasına rağmen Ermeni Katolik Kilisesi 1741'de Ermeni Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmıştır.

Ermeni Katolik Patriği Beyrut'ta oturmaktadır, çünkü bu kilise kurulduğu zaman Osmanlı yetkilileri onun Konstantinopol'de oturmasını yasaklamışlardı. 1842 yılında Kudüs'de bir Patrik Vekilliği oluşturmuştur. Kutsal Topraklar'daki Ermeni Katolik topluluğunun üyeleri 900 dolaylarındadır ve bunlar Kudüs, Beşani, Ramalla, Hayfa ve Gazze'de yaşamaktadırlar. Roma ile inan birliği içinde olmasına rağmen, Ermeni Katolik Kilisesi'nin Ermeni Ortodoks Kilisesi ile ilişkileri iyidir ve her iki kilise bir bütün olarak Ermeni topluluğunun yararı için işbirliği yapmaktadır.

Kıpti Katolik Kilisesi 1741'den beri Roma ile inan birliği içindeydi. Buna rağmen İskenderiye'de Vatikan'a bağlı Kıpti Katolik Patriği ancak 1955'de Kudüs'e bir patrik vekili atamıştır. Bugün Kudüs'deki topluluk üyelerinin sayısı 35 dolaylarındadır.

Kildani Katolik Kilisesi eski Nasturi (Asur) Kilisesi'nden Vatikan'a bağlı doğrultuda bir kopma sonucu kurulmuştur. Üyeleri ayinlerde hala Doğu Süryanice'yi kullanmaktadır. Kilise 1551'de kurulmuştur ve patrik Bağdat'da oturmaktadır. Kutsal Topraklar'daki Kildani Katolik topluluğu birkaç aileden daha büyük değildir; buna rağmen Kildani Katolik Kilisesi resmen "tanınan" dinsel topluluk konumuna sahiptir. Kildaniler 1903 yılından beri Kudüs'de (Kudüs'de oturmayan) bir Patrik Vekili tarafından temsil edilmektedirler. Kutsal patriklik makamı ile İsrail devleti arasında temel bir anlaşmanın imzalanması Kutsal Topraklardaki Katolik Kiliseleri açısından çok önemli idi. 30 Aralık 1993'de imzalanan bu anlaşma birkaç ay sonra aralarında diplomatik ilişkilerin kurulmasına yolaçtı.

Protestan Kiliseleri

Ortadoğu'daki Protestan toplulukların ortaya çıkması 19. yüzyılın başlarında ve batılı misyonerlerin Kutsal Toprakları "yeniden keşfetmesiyle" birlikte olmuştur. Bu misyonların amacı Müslüman ve Yahudiler'in çoğunluğunu hristiyanlaştırmaktı. Fakat başarabildikleri tek şey Arapça konuşan Ortodoksları kendilerine çekmek oldu.

Kudüs ve Ortadoğu Başpiskoposluk (Anglikan) Kilisesi'ne bağlı Kudüs Piskoposluğu 1841'de kuruldu ve 1957'de Başpiskoposluk oldu. 1976 yılı ocak ayında önemli değişiklikler yapıldı, başpiskoposluk kapatıldı ve ilk Arapça konuşan piskoposunun seçilmesi ve atanmasıyla yetki alanı Kudüs eyaleti ve Ortadoğu olan yeni bir başpiskoposluk kuruldu.

Başpiskoposluğun yetki alanı içinde yaşayan 4500 Anglikan (İsrail'de 2500-3000) vardır, Anglikanlar Kutsal Topraklar'daki en büyük Protestan topluluktur. Kudüs'deki Anglikan Piskoposu'nun makamı Kudüs'deki Aziz İehit Gorgis Katedrali'dir.

Kutsal Topraklar'daki Luther Kilisesi'nin kökleri, İngiltere Kraliçesi ile Prusya Kralının Kudüs'de ortak bir Protestan Piskoposluğu kurmaya karar verdikleri 1841 yılına kadar gider. Fakat 1886'da İngiliz ve Alman Luther yanlıları birbirlerinden ayrılmışlardır. Alman Luther topluluğu gittikçe artan sayıda Arapça konuşan Hristiyanı etkilemiştir. 1979'dan bu yana Arapça konuşan Luther topluluğunun kendi piskoposları vardır ve Eski Kent'te Muristan yolu üzerindeki Propstei'de binalarda birbirinden bağımsız olarak etkinlik göstermektedirler. Arap topluluk üyelerinin sayısı 500, Alman topluluk üyelerinin sayısı ise 200 dolayındadır.

Alman Luther Kilisesi'nin 1939 yılında İngilizler tarafından el konulan mal varlığı 1951 yılında Federal Almanya ile yapılan tazminat anlaşmasının bir bölümü uyarınca İsrail tarafından satın alındı.

İsrail'deki Norveç Misyonu Hayfa ve Yafa'da bulunan iki misyon kilisesinin yetkilerini ve yönetimini 1982 yılında yerel topluluklara devretti.

Kutsal Topraklar'daki Baptist Kilisesi 1911 yılında Nasıra'da bir topluluğun oluşması sonucu kuruldu. Bugün Baptist Kiliseleri Birliği'nin şu yerlerde kiliseleri ve merkezleri vardır: Akre, Qana, Hayfa, Yafa, Kudüs, Kfar-Yasif, Nasıra, Petah-Tiqwa, Rama ve Tur'an. Topluluk üyelerinin sayısı 900 dolaylarındadır ve çoğunluğu Arapça konuşmaktadır.

İskoçya Kilisesi (Presbiteryan) ilk misyonunu 1840 yılında Galile'ye gönderdi. Bu tarihi izleyen 100 yıl boyunca etkin bir biçimde eğitim ve sağlık alanında etkinlik gösterdi. Bugün küçük, çoğunlukla İskoçya'dan göçetmiş insanlardan oluşan, hacılara ve ziyaretçilere hizmet götüren bir topluluk olan İskoçya Kilisesi'nin hem Kudüs'de hem de Tiberiya'da bir kilisesi ve konukevi vardır. Bağımsız Edinburgh Sağlık Misyonerleri Topluluğu'nun da Nasıra'da hemşirelerin öğrenim gördüğü bir hastahanesi vardır.

Kudüs, Nasır'a ve Batı İerusalem'de (toplam sayıları 200 dolaylarında) Tanrı Kilisesi'ne (Pentakost) bağlı küçük bir topluluk vardır. Uluslararası merkez Zeytin Dağı'ndadır.

Protestanlar son yıllarda İsrail'in değişik bölümlerinde üç tarımsal yerleşim bölgesi oluşturdular. Petah-Tiqwa'nın kuzeyindeki Kfar Habaptistim 1955'de kuruldu. Tarımın yanı sıra ülkedeki Baptist ve öteki Protestan topluluk üyeleri için konferans ve yazlık kamp olanakları sağlamaktadır. Nahariya yakınlarındaki Nes Amim, 1963 yılında, İsrail'in Hristiyanlar tarafından anlaşılmasını teşvik etmeye yönelik uluslararası bir merkez olarak bir grup Hollandalı ve Alman Protestan tarafından kuruldu. Kudüs'un hemen batısındaki Yad Haşmonah 1971 yılında kuruldu ve Finlandiya'dan gelen ziyaretçiler ve hacılar tarafından konukevi olarak yararlanılmaktadır.

Yukarıda sözü edilenlerden başka İsrail'de küçük, üye sayıları çok az Protestan grupları da vardır.

Çağdaş Azizler (Mormon) Kilisesi'nin çevresinde de 1886'da Hayfa'da, 1972 Kudüs'de bir topluluk oluşmuştur. Bu kiliseye üye olanların sayısı bugün 200 dolaylarındadır. Bunlara ek olarak, Provo Brigham Young Üniversitesi'nin (Utah - ABD) bir kolu olan Kudüs Yakınoğu Araştırmalar Merkezi'nde öğrenim gören 170 öğrenci de vardır.

Kudüs Uluslararası Hristiyan Elçiliği 1980 yılında, tüm dünyada İsrail'e ve onun ezeli ve ebedi başkenti Kudüs'e yapılan desteği göstermek amacıyla kuruldu. Elçilik, tüm dünyadaki Hristiyanlar'ın Kutsal Yaptı'nı yazıldığı dönemdeki İsrail ile modern bir ulus olarak bugünkü İsrail hakkında bilgi edinebileceği bir merkezdir. Bu merkez, 50 ülkede büroları ve temsilcileri olan uluslararası bir ilişkiler ağından oluşmaktadır.

Din Özgürlüğü

Devletin dinsel çoğulculuğa ilişkin temel tutumu 1948 yılında “Bağımsızlık Bildirgesi”nde ifadesini bulmuş:

“İsrail Devleti, İsrail peygamberlerinin öngördüğü gibi, özgürlük, adalet ve barış (ilkelerine, ed.) dayanır; din, ırk ya da cins ayırımı gözetmeksizin yurtdaşlarının toplumsal ve politik haklarda tam bir eşitliğe sahip olmasını sağlar; din, vicdan, dil, eğitim ve kültür özgürlüğünü güvence altına alır...”

Bu belge “ulusun görüşünü ve inancını ifade eder” ve bu ilkelere bağlılık yasayla güvence altına alınmıştır. Her dinsel topluluk, dinin gereklerini yerine getirmede, kendi kutsal günlerini ve hafta sonu tatillerini gözetmede ve kendi işlerini yönetmede özgürdür.

Kutsal Yerler

İsrail’de üç Tektanrılı din (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) tarafından kutsal sayılan birçok yer vardır. Bu yerlerden yararlanma ve oralarda ibadet etme özgürlüğü bütün dinsel topluluklara tanınmıştır.

“Kutsal yerler, saygısızlığa, saldırıya ve çeşitli dinlere bağlı olanların bu dinlerce kutsal sayılan yerlerden yararlanma özgürlüğünü engellemeye ya da onların bu yerlere ilişkin duygularını zedelemeye yönelik her türlü girişime karşı korunacaktır.” (Kutsal Yerleri Koruma Yasası, 1967)

Hristiyanlık için kutsal olan yerler arasında en önemlileri şunlardır: Acılı Yol, Son Akşam Yemeği Odası, Kudüs’deki Kutsal Mezar Kilisesi, Nasıra’daki Müjde Kilisesi, Mutluluk Dağı, Tabğa ve Kinneret Gölü (Galile Denizi) yakınındaki Kapernaum.

Dinsel Topluluklara Özerklik

Hristiyan topluluklar, kendi iradeleri sonucu, ülkedeki çeşitli dinsel topluluklar arasında en özerk olanı olarak kaldılar. Fakat son yıllarda Hristiyan topluluklar arasında, geleneksel bağımsızlıklarından ödün vermeden, toplumsal güvenlik, sağlık ve eğitim kurumlarını devletin kurumlarıyla birleştirme doğrultusunda gittikçe artan bir eğilim var.

Dinişleri Bakanlığı, bütün dinsel toplulukların dinle ilgili gereksinimlerini karşılamaktan sorumlu olmasına rağmen, bilinçli olarak Hristiyan toplulukların dinsel yaşamına girişim etmekten kaçınmaktadır. Hristiyan toplulukların ülkede azınlık olma durumlarından kaynaklanabilecek sorunları ya da talepleri nedeniyle başvurabilecekleri Bakanlığa bağlı Hristiyan Topluluklar Dairesi, bu topluluklar ile hükümet arasında bağlantı kuran bir organ olarak çalışmaktadır. Bakanlık ayrıca birden fazla Hristiyan topluluğun hak ve ayrıcalık iddia ettiği kutsal yerlerdeki statükonun korunmasını garanti eden tarafsız bir yargıç olarak da işlev görmektedir.

Tanınan Dinsel Topluluklar

Bazı Hristiyan mezhepleri “tanınan” dinsel topluluk konumuna sahiptir. Osmanlılar döneminden kalma tarihsel nedenlerle bu toplulukların kilise mahkemelerine evlilik ve boşanma gibi medeni hale ilişkin sorunları düzenleme yetkisi tanınmıştır.

Bugün “tanınan“ topluluk konumuna sahip Hıristiyan topluluklar şunlardır: Melkit Rum Ortodoks, Melkit Rum Katolik, Latin, Ermeni Ortodoks, Ermeni Katolik, Süryani Maruni, Süryani Ortodoks, Süryani Katolik, Kildani Katolik ve 1970’den bu yana Anglikan Protestan.

Kaynak: İsrail Dışışleri Bakanlığı, 26 Ocak 1995

Copyright © 2009 ACSA TV - Assyrian Chaldean Syriac Association

**Urmi ve Çevresinde
Doğu Asur Misyoner Yardımcılarının
Yaptığı Kültürel ve Yazınsal Etkinlikler**

Dr. Heleen Murre-Van den Berg
Çev: E. Polat

Açıklama: Bu yazı için Hollanda Bilimsel Araştırma Kurulu'nun (NWO) verdiği katkıyla olanaklı olmuştur. *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (ABCFM) arşivlerinden (şu anda Houghton Kütüphanesinde, Harvard Üniversitesi, Cambridge, Mass.) yararlanma izni ise yazara, *United Church Board for World Ministries* kurulu (Cleveland, Ohio) Dr. David Hirano tarafından verilmiştir.

Geçen yüzyılın otuzlu yıllarında İran'daki Urmi ovasında yaşayan [Doğu] Asur Hristiyanlar'ın anadili yazı dili haline gelmiştir. Dil, sadece ilk kez yazılı hale getirilmekle kalmamış, aynı anda okullar açılmış ve 1840'ta yazılı basın etkinliğe girdiği zaman çok sayıda yapıt dağıtılmıştır.¹ Bu tür yeni yazınsal geleneğinin ilk girişimcileri Amerikan Protestan misyonerleriydi.² Bu misyonerlerin [Doğu] Asur erkek ve kadın yardımcıları vardı ve gerçekte bu çalışmanın temelini [Doğu] Asurlar'ın bizzat yaptıkları katkılar oluşturur. Bu yazıda Amerikalı misyonerler ile [Doğu] Asurlar'ın nasıl birlikte çalıştıklarını ele alacağız.³

Geçen yüzyıldaki yazı dilinin tarihine girmeden önce, şu gerçeği belirtmeliyim ki, Amerikan misyonerlerinin girişi Yeni [Doğu] Aramca'nın [*Lešana Xata-Lešono* □a□o] yazılı hale getirilmesi tarihte yeni bir devir açsa dahi, bu girişim kesinlikle ilk değildi. İlk önce, Klasik [Doğu] Süryanice (*Lešana Catiqa-Lešono Catiqo*) okumuş [Doğu] Asur erkek ve kadınlar tarafından, yazı ve okuma dili olarak hep kullanılmıştı.⁴ Misyonerler geldiği zaman, okumayı bilenlerin hepsi ruhbanlar sınıfındaydılar, ama bu ruhbanların okumayı öğrenmeye zorlanmalarından ziyade, bir eğitim almak isteyenlerin ya diyakon ya da ruhban olmalarıydı. En okumuş bilgili insanların ise Urmi'nin batısındaki Hakkari dağlarında bulundukları söyleniyordu.

Misyonerler gelmeden önce sadece birkaç okul vardı, bunların en ilginç Gogtapa'deki *Muqdası Hermēz*'ındı. Sadece kız çocukları olan Hermēz [Hürmüz], yeğeni Awhram'ın eğitim almasını istemişti. Çocuğu okutmak için dört yıl süreyle Salamaslı bir öğretmeni görevlendirmişti, o sırada da iki çocuk daha onlara katılmışlardı. Bu ruhban ayrıldığı zaman, Hermēz kendi hemşerileri arasında en bilgili insanlardan birisi diye bilinen Tiyyarili Qaša [papaz] Dēnxa'yı öğretmen olarak görevlendirmişti. O sıralarda Hermēz'in ilk hanımı vefat etmiş ve kendisi de çok genç bir bayanla evlenmişti. Bu eşi ona erkek bir evlat dünyaya getirdi, o da zamanla babasının eğitim gördüğü okulda eğitime başladı. Amerikalı misyonerler geldiği zaman Hermēz oğlu Yuxanna'nın eğitimini Amerikalı misyonerlerin yanında devam etmesini istedi. Ve misyonerlerden biri, o zaman 10 yaşındaki çocuğu evine alıncaya kadar, onun eğitimiyle hep ilgilendi. Hermēz'in kendisi hiç bir zaman okumayı öğrenmemişti, belki de bu iş için fazla yaşlı olduğunu düşünüyordu.⁵

¹Bu dilde konuşan insanların adlandırdığı gibi [Doğu] "Asurca" dili birbirine çok yakın Kuzeydoğu Neo-Aramca şivelerinden oluşmaktadır. 19. yüzyılda Urmi şivesi temel şive olarak geçiyordu, oysa 20. yüzyılda temel şive içerisinde bazı Irak şiveleri ağırlık kazanmıştır.

²Bkz. ABCFM, Boston. Geçmiş yüzyıldaki yazma ve basım tarihi için bkz. Rudolf Macuch, *Geschichte der spät- und neusyrischen Literatur*, Berlin 1976 ve H.L. Murre van der Berg, *From a Spoken to a Written Language. The Introduction and Development of Literary Urmia Aramaic in the nineteenth Century*, Doktora Tezi, Leiden 1995.

³Urmi'deki Protestan Misyonerliğin [Doğu] Asur meslekdaşları hakkında önemli kaynak, *Nestorian Biography: Being Sketches of Pious Nestorians who Have Died at Oroomiah, Persia*, by Missionaries of the ABCFM., Boston 1857, yeni baskı 1993.

⁴Önceki tarihlerde kaç kadının belli bir eğitim aldığı bilinmemektedir. Misyonerler geldiğinde tek okur-yazar Patrik Mar Şamcun XVII Awhram'ın kızkardeşi Helena olduğunu öğrenmişlerdi. Bkz. Justin Perkins, *Historical Sketch of the Mission to the Nestorians*, New York, 1862, 10.

⁵ *Muqdası Hermēz*'in yaşamöyküsü için bkz. *Nestorian Biography*, 184-87. İkinci eşi Xanumjan ile mutlu evlilik öyküsü üzerine de bkz. *Nestorian Biography*, 203-212.

Mevcut kullanılan eski dilden farklı olarak Alqoş ve Têl-Kepeli [Doğu] Asurlar yeni bir geleneği yaşatmaya başladılar. 15. yüzyılın sonlarında çağdaş dilde [Sura□'le] yazmaya başlamışlardı ve bunu 19. yüzyıla kadar devam ettirmişlerdi. İranlı ve Iraklı [Doğu] Asurlar'ın arasında çok fazla bir ilişkinin olmadığı bellidir. Alqoş yazılarının Urmi'deki çağdaş bir dilin oluşmasına etki yaptığının hiç bir kanıtı yoktur. Sadece 19. yüzyılın ikinci yarısında Alqoş metinlerine rastlıyoruz. Misyonerlerin 1873 yılında Alqoş şivesinde yayınladığı İncil çevirisi, olanaklıdır ki, misyonerler ve yardımcılarının yaptığı çevirilere dayanmaktan ziyade, bölgedeki ilk İncil çevirmesine dayanılarak yapılmıştır.

Buradan şöyle bir sonuca varabiliriz: Amerikalı misyonerler geldiğinde, sınırlı sayıdaki insanlar tarafından kullanılsa dahi, [Doğu] Asurlar'ın arasında böyle bir yazın gelenek vardı. Bu yazın gelenek Urmi vadisine göre dağlarda ve Hakkari dağlarına göre de Alqoş bölgesinde daha da güçlüydü.

Amerikalı Misyonerlerin Gelişi ve Değişimler

1831'de iki Amerikalı misyoner, E. Smith ve HGO Dwight, yeni misyonerliklere uygun yöreleri araştırmak için Urmi bölgesini ziyaret ettiler. Urmi çevresindeki köylerde yaşayan [Doğu] Asurlar tarafından dostça karşılandılar. [Doğu] Asurlar, misyonerlerin yanlarına gelip kalmalarını çok istemekteydiler. Yapıt basılması ve eğitim düzeninin genişletilmesini şiddetle destekliyorlardı. Bu da Smith ile Dwight'in Amerika'ya döndüklerinde ABCFM'nin Danışma Komitesi'ne bu bölgeye misyonerlerin gönderilmesini öğütlemelerine neden oldu.

Urmi'deki yeni misyonerliğin planlanması sırasında Kurul Sekreteri Rufus Anderson, Smith ve Dwight'le birlikte yeni misyonerliğin amaçlarının ne olacağı konusunda titizlikle düşündüler. Misyonerlerin amacı Doğu Kilisesi'nin yenilenmesine ve onun Moğolistan ve Çin'e gönderilen büyük misyonerlikler zamanındaki görkeminin yeniden kazanılmasına katkıda bulunmak olması gerektiği sonucuna vardılar. Bu misyonerliğin amacı, kesinlikle ayrı Protestan Kilisesi'ni kurmak değildi. Eski Asur Kilisesi'nin yeniden canlanma veya uyanışını motive etmek için ABCFM'ye bağlı olan kişiler, kutsal yapıtlar üzerindeki bilgilerin tazelenmesinin birincil öneme sahip olduğunu düşünüyorlardı. Dolayısıyla insanlara okumanın öğretilmesi ve herkesin İncil'i okuması vaaz edilerek, bunun misyonerlerin en önemli işlerinden birisi olduğu kabul edilmiştir.

Kasım 1835'te Justin Perkins ile Dr Asahel Grant eşleriyle beraber Urmi'de misyonerlik açtılar. Bu dört kişi Urmi ve ovasındaki köylerde uzun süre çalışan Amerikalı misyonerlerin öncüleriydiler. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ise misyonerlik kapanmak zorunda kalmıştı. 1922'de bazı misyonerler geri dönmeyi başarmışlardı, fakat misyonerlik □ah Rıza'nın emriyle 1934'te temelli kapatılmıştı. Öğretim ve basın dahil, yazınsal dilin geliştirilmesinde en önemli yere sahip misyonerlerin adları bu metinde belirtilecektir.

En önemli ve en etkili yere sahip olan kişi, yukarıda adı geçen Justin Perkins idi. O buraya ilk geldi ve iki defa geri dönmekle birlikte, burada en çok kaldı. 1869 yılında da ABD'ye geri döndü. Orada aynı yılın 31 Ocak günü 64 yaşında vefat etti. Temel mesleği yazınsal olduğu için belki çağdaş dilin oluşmasına en uzun süreli katkıyı sağlayan o olmuştur. En önemli ürünleri *Tevrat* ve *İncil* çevirileri (1846-1852) ve Urmi'de kaldığı son yıllarda yazdığı *Oluşum* (*Genesis*), *Beni-İsrail'in Mısır'dan Göçü* ve *Daniyel'in Yapıtları* üzerine yorumlarıdır.⁶ Perkins, olasılıkla 1849'dan itibaren [Doğu] Asurlar'ın arasında dağıtılmaya başlanan **Zahrîre d Bahra** [Aydınlığın Işınları] dergisinin yayınlanması için ilk adımı atmıştır. İran'da yayınlanan ilk dergilerdendir.

⁶ Bkz. Macuch, *Geschichte*, 90-91.

Perkins'in, kendisini çok iyi tanıyan [Doğu] Asurlar arasında nasıl anıldığına dair bir örnek vermek için, Perkins'in ölüm haberi Urmi'ye ulaşması üzerine verilen vaazdan bir kaç satır vermek yeterli olacaktır. Bu konuşmada 'Adalı Şamaşa Yonan vaizdi: *Böylece arkadaşlar bu bağlamda (Perkins'in [Doğu] Asurlar'ın yanına gelmesi) Perkins'in kişiliği üzerine yoğunlaşalım. Kendisi, çocuklarını yanına çağıran bir baba gibi değil miydi? Herkesi yanına çağırmış mıydı? Ve biz onun kucığında büyümemiş miydik? Hiç birimize 'git' dedi mi? Bir baba olarak ailesinin dağılmasını istemiyordu o; tersine herkes ona yakındı; işte Perkins böyleydi. Bütün insanları kendi ailesi sayardı. Çocuklarından birinin bile evden uzaklaşmasını istemezdi.*'⁷

Yonan, Perkins'in İncil çevirmesi ve yorumu üzerine şöyle diyordu: *Bunlar, gece-gündüz çalışmayla hazırlandı. Tevrat'ın ve İncil'in çevrilmesinin ilk başlangıcından itibaren kendisiyle beraber çalıştım, onun emeğini, bu yapıtlar üzerinde nasıl gece-gündüz çalıştığını görmüştüm. Dağlardan vadi ve ovalara kadar, küçük köylerden, köy ve kentlere kadar her eve, her kiliseye bakın: Perkins'in emeği onları Kutsal Yapıtlar'la doldurdu.*⁸

Perkins'ten sonra yazınsal konulardaki ikinci kişi David Tappan Stoddard'tır. Burada 1843'ten 1857'ye kadar çalıştıktan sonra, 41 yaşında Urmi'de ölmüştür.⁹ Nispeten kısa sayılabilecek bu sürede, dil alanında önemli katkılar sunmuştur. [Yeni Doğu Asurca] Bu çağdaş dilin ilk gramerini kendisi yapmıştır. Bu gramer 1855'te ortaya çıktı.¹⁰ Gramer Amerika ve Avrupa'da geniş bir kitleye dağıtılmıştı ve şimdiye kadar Batı dilbilimcilerine bu bilinmeyen dil üzerinde bilgi edinme fırsatı vermişti. Ayrıca bir sözlük derlemişti, fakat bu sözlük yayınlanmasa da 1901'de basılan John Maclean'ın *Dictionary of the Dialects of Vernacular Syriac*'ın temelini oluşturmuştu.¹¹ Gramer ve imla yapıtlarının hazırlanmasında katkıları olmuştur; bu yapıtlar Urmi'deki okullarda ders araç-gereci olarak kullanılmıştı. Bunun dışında kendi adıyla yayınladığı bazı yapıtlar olmuş, bunlardan en önemlisi *Outline of Theology* [Ktawa d Teoloğiya] yazar vefat ettikten sonra 1857'de gün ışığına çıkmıştı. Sırasıyla ilk önce Urmi'de, ondan sonra Seir'deki Male Seminary [Erkek Ruhban Okulu]'nın başöğretmenliğini yaptı, dolayısıyla [Doğu] Asur kökenli yardımcılarının eğitilmesinde önemli rol oynadı.

Female Seminary [Kadın Ruhban Okulu]'nın yöneticiliğini yapan William R. Stocking, Albert L. Holladay ve Dr Austin H. Wright gibi basılı yazınsalın hazırlanmasında katkıda bulunmuştur. Ayrıca tıp doktoru olan Austin H. Wright kendi işi yanında Perkins'e İncil çevirilerinin tekrar gözden geçirilmesinde yardım etmiştir.

Basın alanının başarılı olmasında Edwart Breath'ın yaptığı çalışmalar çok önemli bir yere sahip olmuştur. Kendisi 1840 yılında basın ile beraber Urmi'ye gelmişti. Basın işlerinin başında durması yanında, zamanının büyük bir bölümünü çok güzel [Doğu] Süryani alfabe harflerini yapmaya ayırmıştı, bu sayede basılan yapıtları ve İncil'i okumak çok zevkli olmuştu. Kendisi 1861'de Urmi'de ölmüştür.¹²

⁷ Perkins üzerine bkz. Justin Perkins, *A Residence of Eight Years in Persia Among the Nestorian Christians with Notices of the Muhammedans*, Andover 1843, ve Henry Martin Perkins, *Life of Rev. Justin Perkins, DD., Pioneer missionary to Persia*, Chicago 1887.

⁸ Adalı Şamaşa [Diyakon] Yonan, *Sermon in Memory of Perkins* [Karoza d Perkins Sahab, men Şamaşa Yonan d Cada], Urmi, 1870, 3.

⁹ Yonan d Cada, Perkins'in anısına vaazı, 12.

¹⁰ Stoddard üzerine bkz. Joseph P. Thompson, DD., *Memoir of Rev. David Tappan Stoddard, Missionary to the Nestorians*, New York 1858.

¹¹ DT., Stoddard, *Grammar of the Modern Syrian Language as Spoken in Oroomiah, Persia and in Kurdistan*, London 1855 (ayrıca *Journal of the American Oriental Society*, C. 5/6 1856).

¹² Gramer ve sözlük elyazmaları Beinecke Library'dedirler, Yale University, New Haven CT.

Adı geçen tüm misyonerler Protestan Misyonerliğin ilk 20-30 yıllarında Urmi'de çalışmışlardı. Protestan misyonerliğin ve etkinliklerinin yazma, baskı ve eğitim alanlarındaki sonraki tarihi ayrı bir değerlendirme konusudur. Fakat kısa bir anımsatma son yıllarda ortaya gelen en önemli olayları anımsamak için kayda değerdir. Bu bağlamda bilinmesi gereken ilk misyoner sayın Benjamin W. Labaree, 1860 ve 1906 yılları arasında Urmi'de çalışmıştı. Onun denetimi altında İncil'in önceki dönemlere ait çevirileri titizlikle gözden geçirilmişti. Bu çalışma yaklaşık 80'li yıllarda başlamış olup, 1893'te yayınlanmıştı. New York'taki Amerikan İncil Derneği tarafından basılmıştı ve bu versiyon günümüze kadar gelen versiyondur. Sonraki dönemlere ait misyonerlerden birisi de William Ambrose Shedd idi. Bu kişi, Urmi'deki kolejde öğretmenlik yapıyordu, **Zahrir d Bahra** dergisinin editörüydü ve çok etkin bir biçimde çağdaş dilin imla kurallarını düzenleme girişimlerine başlamıştı. Ayrıca eski elyazması ürünlere hem [Doğu] Klasik Süryanice, hem de çağdaş dilde yazılmış olanlara ilgisi vardı ve öğrencilerine sınıfta bu elyazması ürünleri tekrar yazdırıyordu.¹³

[Doğu] Asur Meslek Erbabları

Amerikalı misyonerler başlangıçtan itibaren hem sıradan insanlar, hem de ruhban sınıfı tarafından çok iyi karşılanmışlardı. Perkins'in ilk öğretmenleri Qaşa Awraham ve Mar Yoxanna olmuşlardır, ondan sonra da sırasıyla misyonerlik işinde önemli yere sahip olan piskoposlar, papazlar ve diyakonlardı.

Ruhbanların desteği dışında, çoğu [Doğu] Asurlar çocuklarını yeni okullara göndererek ve düzenlenen toplantılara katılarak misyonerlerin etkinliklerini desteklemişlerdir. Fakat bu protestan misyonerliğine zaman zaman sert bir biçimde karşı çıkılmadığı anlamına gelmez. Örneğin Patrik [Mar Şamcun] ailesinin ilk defa yaptığı gibi. Eğer misyonerlerin varlığı [Doğu] Asurlar'ın arasında bir karışıklığa neden olsaydı, İran hükümeti onları kesinlikle yurtdışı ederdi, kısacası eğer [Doğu] Asurlar misyonerlere tamamen karşı olsalardı, onlar gayet kolay biçimde valizlerini toplayabilirlerdi. Bunun olmaması gerçeği bizi şu sonuca götürüyor ki, [Doğu] Asurlar'ın çoğunluğu Protestan misyonerliğin varlığına karşı değildi.

Yazı dilinin tanıtılmasıyla ilgili iki tür [Doğu] Asur yazın meslek erbabı arasında sınırlandırma yapılabilir. Birinci gruba basın yazınsalı ile ilgili olanlar, mesela çevirmenler, yazarlar ve basımcılar giriyordu. İkinci gruba ise eğitim alanlarında diğerlerine çağdaş dilde okumayı ve yazmayı öğretenler yer alıyordu.

Çevirmenler, Yazarlar ve Basım Ustaları

Perkins'le birlikte İncil'in çevirisi üzerinde çalışan iki çevirmen Qaşa Dënxa ve Şamaşa İšo idi. İkisi de dağlı bölgelerden geliyordu. Dënxa Tiyyari'den, İšo ise Gawar'dandı. Dënxa misyonerlerle beraber 1837'den itibaren çalışıyordu ve İncil'in çevirisine kadar basılı yazınsalın ilk yayınlanmasına büyük katkılar sağlamıştı. Ondan sonra basımla ilgili daha az ilgilenecek, daha çok dağlık köylerde papazlık yaptı. Önceden belirtildiği gibi, Dënxa, [Doğu] Asurlar arasında okumuş sayılı insanlardan biriydi. Ayrıca Hërmëz'in açtığı okulda öğretmenlik yapmıştı.¹⁴ İšo basında düzeltmeci olarak çalışıyordu. İšo okuma araç-gereçlerinin yapılması için yardım etmişti. Kendisi 1845 yılında vefat etti.

¹³ Edward Breath ve onun misyonerlik yayınsal çalışmaları üzerine bkz. JF., Coakley, Edward Breath and the Typography of Syriac, *Harvard Library Bulletin*'inde yayınlanacak yazısına.

¹⁴ Shedd üzerine bkz. Mary Lewis Shedd, *The Measure of a man, The Life of William Ambrose Shedd, Missionary to Persia*, New York 1922.

Dēnxa'nın İncil çevirmesi işi, iki genç; Digalalı Šamaša Yosip [Yawsep] ve Adalı Šamaša Yonan [Yunus] tarafından devam ettirildi. Onlar misyonerlerin denetlediği okulda eğitim görmüşlerdi. İkisi de iyi bilimadamlarıydı. Sadece çağdaş ve Klasik Süryanice dalında değil de, aynı anda İbranice, Elence, İngilizce ve Farsça'yı da çok iyi biliyordu.

Kasım 1846'da Perkins, İncil'in yeni baskısının yayınlanması ile ilgili olarak kurul sekreterine mektup yazmıştı. Mektupta bu iki adamdan şöyle söz ediliyordu: *□u anda çevirme ve düzeltme yardımcıları olarak yanımda çok ilginç iki genç var. Bunlardan birisi olan Digalalı Yosip benimle beraber işlerimde üç yıldan fazla çalıştı. Doğal yetenekleri bakımından onun gibi birini hiç bir yerde göremedim (...) aynı anda İbranice'yi de çok iyi biliyor. Diğer yardımcım Adalı Yonan daha genç fakat Yosip'e göre yetenek ve gelecek vaat etme konusunda daha alt bir derecededir.*¹⁵

Yosip, 1864'te 40 yaşında öldüğü zaman üzerine **Zahrir d Bahra**'da geniş bir ölüm ilanı yer aldı. Bu ilanda basılı yazınsala geçen emeği ve verdiği vaazlardan övülerek sözedilmişti. Sözleri de biraz önce aktarmış olduğum sözlere benziyordu. Bu da demektir ki, büyük bir olasılıkla bu ölüm ilanının yazarı Perkins'di.

50. yılı geride bıraktıktan sonra, bazı Protestan topluluklar ortaya çıktı. Ama [Doğu] Asur Kilisesi'nin içindeydiler. Adalı Yonan bu toplulukların papaz-larından birisiydi. Bu biçimde Perkins'in anısına bir vaaz vermişti. 1880 yılında **Zahrir d Bahra**'da kendisi için yayınlanan bir başsağlığında ise İncil'in çevirisi işi ve son ürünü olarak da İncil'in yorumundan sözedilmişti. Bu yorumun yayınlanıp yayınlanmadığını bilmiyorum. Başsağlığının ilk satırları şöyledir: *Šamaša Yonan çok iyi tanınan bir insandı. Urmî ovasında adının bilinmediği bir köy yoktur. Kendisi çok yetenekliydi ve bunun dışında Dr Perkins ve Rhea ile çok yakın bir arkadaş olduğu için kendisini daha iyi yetiştirmişti. Tüm yeteneklerini ise İsa'ya hizmet için kullanmıştı.*¹⁶

Breath ile çalışan basın elemanları üzerinde pek bir şey bilmiyoruz. Bunlardan ikisinin adları *Nestorian Biography*'de geçiyor: *Çarbaşı Yonan ve Urmili İsmail.*¹⁷ İkisi için de yetenekli oldukları yönünde bir kanı vardı. Ayrıca İsmail üzerine başka bir şey daha söyleniyordu: *Basın alanının başlatanı olması dışında gazete küpürlerini kesme gibi basım harflerinin kalıba dökülmesi konusunda da çok iyi bir ustaydı. Ayrıca son düzeltmeleri de yapıyordu.*

19. yüzyılın sonlarında misyonerlerin çalışmalarında katkıda bulunan [Doğu] Asurlar'ın sayısı önemli ölçüde artmıştı. Sadece bir kaçından sözedeceğim. Bunların çoğu 1880-90'lı yıllarda yapılan İncil çevirmelerinde yer almışlardı. Gözden geçirilmiş 1893 baskısında yardım eden [Doğu] Asurlar'ın adları 1886 yılında gün ışığına çıkan *Oluşum*'un ön çevirilerinin giriş bölümünde yazılmıştı. Bunlar: *Qaša Ošacna dē Txuma, Šamaša Baba d Kosi, Oraham d Gulpašan, kölejlî Qaša Ošacna ve Qaša Yosip d Wazirabad.*¹⁸

İkinci Ošacna Urmî'deki kolejde uzun süre eski diller (olasılıkla İbranice, Elence ve Klasik Süryanice) profesörü olarak çalışmıştı. Eşi, Gogtapali Qaša Awraham'ın kızı □ara da iyi bir eğitim almıştı. Ve misyonerlik için İngilizce çeviri yapıyordu. İkisi de 1915'de Urmî'de karışıklıklar ortaya çıktığında öldürülmüşlerdi. O zaman Ošacna 90 yaşındaydı.¹⁹

Baba d Kosi çağdaş [Doğu] Asur-Aramca dilinin büyük sözlüğünü derlemişti, ama maalesef bu sözlüğün sadece birkaç cildi yayınlanmıştı. Sözlük üzerindeki çalışmaları ve dilbilimi

¹⁵ Dēnxa üzerine bkz. *Nestorian Biography*, 1857, 101-110.

¹⁶ ABDFM Arşivleri, ABC16.8.1 C. 3, 249, 6'ya yakın.

¹⁷ Xnanišo Awraham ve Rabi Šmuyel Badal, *Ktaw d Luqqa≈e men Zahrir d Bahra d 40 šenne*, 1850-1890, (önceden **Zahrir d Bahra**'da yayınlanan yazılar) Urmî, 1895, 310.

¹⁸ Yonan üzerine bkz. *Nestorian Biography*'de, 54-62, İsmail üzerine, 62-64.

¹⁹ *Sepra dē Brita* [Oluşum Yapıtı], Urmî 1886, 2.

konusunda **Zahrîre d Bahra**'ya katkılarından dolayı çağdaş dilin biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı.²⁰

Son dönemin diğer önemli bir kişiliği *Šmuyel Badal d Gogtapa*, 1865'te doğdu ve Amerika'da aldığı eğitiminin bir bölümünü tamamladıktan sonra kolejde öğretmenlik yapmıştı. 1895'den 1908 yılında ölünceye kadar **Zahrîre d Bahra**'nın editörlüğünü yaptı.²¹

Öğretmenler

Köy okulları misyonierlerin denetimi altında olsalar da, [Doğu] Asurlar'ın yönetimi altında çalışıyorlardı. Okuma-yazmayı bilenlere ve kendi köyünde okula gitme isteği olanlara, misyonierlerce küçük bir maaş bağlanıyordu ve birkaç okul araç-gereci de veriyorlardı. Sonradan Erkek Ruhban Okulu'nun bazı öğrencileri köy okullarında öğretmen oldular. Önceki dönemlerde piskoposluk bölgesinde okulları bulunan piskopos misyonierlere bu okulların denetimi konusunda yardım ediliyordu. Köy okulları öğretmenlerinin adları misyonierlik yazışmalarında geçmiyordu, bu yüzden onlar üzerine pek bir şey bilmiyoruz.

Bununla beraber bazı öğretmenlere misyonierliğin başlangıcındaki önemleri nedeniyle önceki kaynaklarda önem verilmiştir. Bunlar *Gogtapali Qaša Awraham* (Muqdasî Hürmêz'in yeğeni) ve *Gawilanlı Mar Yoxanna* idi. Bu iki [Doğu] Asur, Perkins ailesi ilk geldiğinde, Tebriz, ondan sonra da Urmi'de kaldıklarında onların öğretmenleriydiler. Awraham misyonierliğin ilk yıllarında Perkins'in başyardımcısıydı. Perkins, çağdaş dili yazılı hale getirmeye çalıştığında, beraber uğraşmışlardı. Okul araç-gereçlerini beraber hazırlamış ve ikisi de Urmi'de ki yeni okulda öğretmenlik yapmışlardı. Awraham 1871'de öldüğünde **Zahrîre d Bahra**'da şu satırlar yer almıştı: *Qaša Awraham ve Mar Yoxanna, Perkins ile Dr Grant'ı ilk karşılayanlardı. O 1848 yılı kışında Cochran'a [Doğu] Süryaniler'in dilini öğretmek üzere Erzurum'a gitmişti. İlk yıllarda çevirmelerinde yardım etmişti.*²²

Mar Yoxanna ilk Protestan misyonierler için çok önemli bir kişiydi. Kendisi, misyonierleri ilk karşılayanlardandı. Piskopos olmasından dolayı bu çok önemli bir jestti. Yıllarca, devamlı olarak onları desteklemişti. Bu da Perkins'in 1842'de Amerika'ya ilk geri döndüğünde piskoposu yanında götürmesinin nedenlerinden birisiydi. Mar Yoxanna oradaki Hristiyan yaşamından çok etkilenmişti ve sırasıyla kendisiyle görüşmek için gelen Amerikan Hristiyanları çok etkilemişti. İran'a geri döndüğünde, Protestan papazları örnek alarak evlenmeye karar vermişti. Yaşamının çoğu dönemlerinde Mar Yoxanna, Protestan misyonierlere karşı sadık davranmış, fakat Patrik [Mar Şamcun] ailesi Protestan misyonierlere karşı olduğu zaman iki taraf arasında manevra yapmak zorunda kalmıştı. Mar Yoxanna 1874'te vefat ettiği zaman, ölüm ilanında kendisinin Urmi'deki Mart Maryam Kilisesi'nde eski Patrik Mar Şamcun XVII Awraham'ın kardeşi Şamaşa İshaq'ın yanında defnedildiği anlatılıyordu, ki buna göre bu büyük bir onurdu. Ölüm ilanına göre misyonierlikler için en önemli icraatı, başta onları içtenlikle karşılaması yanında, okulları açma gayretiydi.²³

Misyonierliğin, ilk yıllarında görevlendirdiği öğretmenlerden birisi de Kosili Qaša Yoxanna idi. Kendisini Perkins'e Awraham tanıtmıştı, çünkü o Klasik [Doğu] Süryanice dilinde sadece okumayı değil, aynı anda bu dilde yazılan metinleri de çağdaş şiveye çevirmeyi yapabilen az

²⁰ Macuch'a göre, *Geschichte*, 181. Ošacna d Qalej ile Ošacna d □aru bir kişiydi. JF., Coakley, *The Church of the East and the Church of England. A history of the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission*, Oxford 1992, No. 106, 180. Tsumalı iki tane Ošacna'nın var olduğunu söylüyor, ikisi de belki □aru köyünden geliyordu, birisi Amerikan koleji ile bağlantılı, diğeri ise Anglikan misyonierliğinde yardımcı olarak çalışıyordu. Bu ise diğer Ošacna "Anglikan" Ošacna olabilir.

²¹ Macuch, *Geschichte*, 216.

²² Aynı yapıt, 169, 215

²³ *Ktawā d Luqqa*, 304

sayıdaki [Doğu] Asur papazlardan biriydi. Birkaç yıl Erkek Ruhban Okulu'nda çalıştıktan sonra, köy okullarının denetleyicisi görevine getirilmişti. Ve gezici papaz olarak (vaiz) hep dolaşmıştı. 1845'te de vefat etmiştir.²⁴

Amerikalılar ile [Doğu] Asurlar Arasındaki İşbirliği

Amerikalı misyonerler ile [Doğu] Asurlar beraber nasıl çalıştılar? İlk önce, misyonerler hemen tamamen [Doğu] Asurlar'la işbirliğine sadıktılar. Eğer onlar, çocuklarını okullara göndermeselerdi, eğer onlar basılı yayınları satın alıp okumasalardı, eğer onlar kiliselerini misyonerlerin vaazları için açmasalardı, misyonerler çoktan beri gitmek zorunda kalacaklardı. Amerikalı misyonerlerin uzun zaman orada kalması, onların işini kolaylaştıran [Doğu] Asurlar'ın bunu kabul etmelerindendi.

Bunun yanında misyonerlerin çalışmalarından yararlanan [Doğu] Asurlar, genelde misyonerliğin işlerini pek etkilemiyorlardı. Sadece misyonerlere çok yakın olanlar misyonerlik işlerinde etkili olabiliyorlardı. Ve sonuçta misyonerliğin etkinlik ve politikasında belli bir etki yapabiliyorlardı. Urmi misyonerliğinin tarihinin ayrıntılı olarak incelenmesi bunun bir çok örneklerini ortaya çıkaracaktır. Burada dil ve eğitimle ilgili karşılıklı etkileşimin birkaç örneğini verelim.

Okullar

Perkins geldikten hemen sonra okul hazırlıklarını başlatmıştı. Bu okul Qaşa Awraham'ın yardımıyla 1836 Ocak başında aşıldı. Yukarıda da belirtildiği gibi Awraham'ın Urmi'deki okulun ilk yıllarında çok önemli yeri vardı. İlk baştan beri misyonerler okullarında yerli insanları görevlendiriyorlardı. Bu olay köy okulları için çok daha geçerliydi. Ve bu okullar bütün Urmi vadisinde açılmaya başladı. Bu okullar o bölgedeki piskoposun denetimi altındaydı ve dersler, okuma yazmayı bilen papaz veya diyakonlar tarafından veriliyordu. Misyonerler tüm okulları belli aralıklarla ziyaret ederek bir tür genel denetleme yapıyorlardı. Bu yöntem çok sayıdaki öğrencilere temel eğitim sağlamanın çok güzel bir yolu olduğunu göstermiş ve kanıtlamıştı. Baştan beri kız çocuklarının eğitim alması teşvik ediliyordu. Bu okulların çoğunda kız öğrencileri vardı. [Doğu] Asurlar'ın çoğu buna karşı değildi.

Urmi'deki Erkek Ruhban Okulu yüksek eğitim veriyordu. Ayrıca yetenekli erkek çocukları (bunların çoğu gelecekte papaz ve diyakon olacaktı) kente gönderiliyordu. [Doğu] Klasik Süryanice dili, Farsça ve İngilizce'nin yanında ders programının büyük bir bölümünü kapsıyordu. Misyonerlik mektuplarının birinde tanımlandığı üzere, kadın Ruhban Okulu'nda kız öğrencilerin günün büyük bir bölümünü **Pşıtta** [**Fşıto** ya da basit, yani Urhoy Süryanicesi]'yı sözlü olarak çağdaş dile çevirerek geçirdikleri anlatılıyordu. Ve bu, olasılıkla Erkek Okulu'nda da böyleydi.²⁵ 1846'dan sonra İncil, çağdaş şivede ortaya çıktığında, [Doğu] Klasik Süryanice Dili ders programının bir parçası olarak kalmaya devam etti, çünkü hem [Doğu] Asurlar hem de misyonerler bu dilin bilinmesinin çocukların eğitiminin ayrılmaz bir parçası olduğuna inanıyorlardı.

²⁴ Aynı yapıt, 305-6. Sonra bkz. Perkins, *A Residence of Eight Years in Persia among the Nestorian Christians with Notices of the Muhammedans*, Andover 1843, misyonerliğin ilk yıllarında Mar Yoxanna'ya yaptığı göndermelerle geçirdiği 8 yıl.

²⁵ *Nestorian Biography*, 1-21.

Kutsal Yapıtların Çevirisi

Kutsal Yapıtların çevirisi, Amerikalı misyonerler ile [Doğu] Asurlar arasındaki işbirliğinin temel sonuçlarıdır. Yukarıda, bu çeviriler üzerinde çalışan [Doğu] Asurlar'ın adları geçmiştir. Misyonerler bize, mektuplarında söylemedikleri tek şey Kutsal Yapıtı çevirmeye nasıl başladıklarıdır. Perkins çevirmeyi onlara göstermiş ve [Doğu] Asurlar'a dillerini doğru kullanıp kullanmadığını mı sormuştu? Ya da [Doğu] Asurlar mı ilk adımı attılar, ondan sonra Perkins bunun orijinaline uygun olup olmadığına kanıtlamak için metne mi baktı? Bunu bilmiyoruz. Bunun yanında Perkins, son yayınlarından birisinin giriş bölümünde Adalı Yonan'ın bu yapıtı çağdaş şiveye çevirdiğini söylerken şuna geliyoruz ki, Perkins her zaman şunu biliyordu: Kendisi İran'da 35 yıl kaldıktan sonra, her ne kadar iyi konuşuyorsa dahi, çağdaş şiveyi anadili olan bir [Doğu] Asur kadar bilmiyordu.²⁶ Bundan dolayı, büyük bir olasılıkla Kutsal Yapıt çevirisi üzerinde çalışan [Doğu] Asurlar günümüzdeki metne büyük bir katkı sağlamışlardır.

Misyonerlerin [Doğu] Asurlar'ın düşüncelerini nasıl dikkate almak istediklerinin somut örnekleriyle görebiliriz. Misyonerler İncil'i çevirmeye başladıklarında, Amerikan İncili'nin temel alındığı Elen metninden değil de, **Pšitta** versiyonundan bunu yapmaya karar verdiler. Başka bir deyişle onlar [Doğu] Asurlar aracılığıyla **Pšitta**'nın değerini öğrendiler. Her neyse Amerikan Kurulu'nun Yönetim Komitesi ve basım için gerekli kaynakları sağlayacak olan Amerikan İncil Derneği, **Pšitta**'yı temel alan çevirmeye şiddetle karşı çıkıyorlardı. Genellikle eksik bilgilerden dolayı **Pšitta**'nın bozuk bir çevirme olduğunu düşünüyorlardı ve böyle bir metnin yeni çağdaş dil çevirmesi için temel olacağını düşünemezlerdi. Perkins ve arkadaşları ne tür kanıtlar getirirlerse getirsinler, **Pšitta**'dan çeviri yapma iznini alamamışlardı. Misyonerler, Elence'den gönülsüzce çevirmeye başladılar.

Mayıs 1844'te misyonerlerin çalışmalarına karşı koyma tavrı güçlenmiştir; bunu ise Tiyyari'deki Soykırımı'ndan [Botan emiri Bedirhan'ın diğer Kürt emirlerle birlikte 1840'larda Doğu Asurlara karşı yaptığı kırımlar] sonra, Urmi ovasına gelen Patrik'in kardeşleri kıskırtmışlardı. Aynı dönemde İran hükümeti, misyonerleri, [Doğu] Asurları kendi dinine geçirmekle suçladı. Misyonerlerin [Doğu] Asurları kendi kilisesinden uzaklaştırarak veya onları Protestan yapmaya yarayacak yapıtları dağıtmak suretiyle onları kendi dini-mezhebine dönderme gibi gayretlerinin olduğu kanıtlandıysa, bu çok tehlikeli olacaktı. Fakat misyonerlerin böyle bir amacı yoktu ve onlar, böyle bir yanlış izlenimin oluşmaması için ellerinden geleni yapıyorlardı. [Doğu] Asurlar, Elence'den çevirmeyi, protestanlığı yayma girişimi olarak algılayabilecekleri için, misyonerler tekrar meseleyi Amerika'daki Yönetim Kurulu'nun önüne koydular. Bu sefer onları **Pšitta**'dan yapılacak çevirmenin sapma olmayacağı ve bunun [Doğu] Asurlar arasında Elence'den daha çok kullanışlı olacağını ikna etmeyi başardılar. 1846'da **Pšitta**'dan çevrilen İncil'in çok güzel bir başkısını yayınladılar. Ayrıca Elen metniyle ilgili bazı notlar ve **Pšitta** metni de vardı.

Birkaç yıl sonra Tevrat'ın basılması gündeme geldiğinde, **Pšitta** tekrar tartışma konusu oldu. **Pšitta** Tevratı'nın bazı yerlerinde İbranice'den çok farklı tanımlamalar bulunduğu için misyonerler **Pšitta**'dan çevirme iznini alamayacaklarını biliyorlardı. **Pšitta**'dan vazgeçmekle, [Doğu] Asurları kırmamak için misyonerler **Pšitta**'nın yan sütunda yer alması için ısrar ettiler. Yönetim Komitesi tekrar izin verene kadar bir süre geçti. Ve misyonerlerin yazışmalarında tekrar konu üzerindeki temel nokta [Doğu] Asurlar'ın bu konuya bakış açısı oldu: **Pšitta**'yı içermeyen çağdaş çevirmeyi kullanmayacaklarına kesin olarak inanıyorlardı.²⁷

²⁶ Stocking, 21 Şubat 1845, ABC 16.8.1, C. 3, sayı: 255.

²⁷[Justin Perkins), *Nuhara Cal Ktawa d Mapqana* (Beni-ʿsrail'in Mısır'dan göçü yapıtı üzerine yorum), Urmi 1869; ayrıca krş. aynı yazar, *Nuhara d Ktawa d Daniyel Nwiyya*, (Daniyel yapıtı üzerine yorum), Urmi, 1869, h.

Gözden geçirilmiş 1893 baskısı, temel olarak [Doğu] Asurlar tarafından yapılmıştı. O zamanlarda iyi bir eğitim almış ve bu projeyi yaşama geçirebilecek yeterince [Doğu] Asur vardı. Altı kişilik çevirmen komitesinde sadece bir misyoner (Benjamin Labaree) vardı. Başka bir deyişle çevirinin son biçimi konusunda [Doğu] Asurlara daha çok yetki verilmişti. *Oluşum* yapıtının çevirmesinin giriş bölümünde son çevirmesi olanaklı olduğu ölçüde iyi yapmak için okurların yorum ve eleştirilerinin editörlere iletmeleri rica ediliyordu.²⁸ Ne kadar okurun yanıt verdiğini veya yorumlar sunduğu üzerine pek bir şey bilmiyoruz. Bunun yanında 1893 baskısı 1886 çevirmesinden gerçekten farklıydı. Dolayısıyla bu konudaki tartışma devam etmiştir. Bu ise gözden geçirilmiş 1893 baskısında [Doğu] Asurlar'ın misyonerleri kadar emeğinin de geçtiğine dair bir işarettir.

Diğer Basın Ürünleri

Misyonerlik basının ilk dönemlerinde, yapıt ve dini mektuplarının büyük bir bölümü izinsiz olarak yayımlanıyordu. ABD ve Londra'daki koleksiyonlarda bulunan nüshalarda iddia edilen yazar ve çevirmenlerin adları elyazısıyla eklenmişti, fakat bu adları kimlerin eklediği belli değil. Bunların arasında hiç bir [Doğu] Asur'un adı geçmiyor. Misyonerlik yazışmalarında genel olarak sadece şu veya bu yapıt üzerinde çalışan misyonerlerin adları geçiyordu. Fakat basın alanında çalışan [Doğu] Asurlar'ın bu yapıtların hazırlanmasında çok emeklerinin geçtiğini söyleyebiliriz. Misyonerlerin çağdaş dildeki bütün yapıtları yerlilerin yardımı olmadan yayınlaması pek olanaklı değildi. Ama çevirme ve **Zahrیره d Bahra**'ya yaptıkları katkılar dışında, [Doğu] Asurlar'ın misyonerliğin ilk dönemlerinde, yani 1870'e kadar basım etkinliklerine büyük katkılar sağladıklarına dair fazla kanıtlar yok. Bunun yanında, misyonerliğin ilk dönemlerinde [Doğu] Asurlar, basım işlerini başka türlü yapmışlardır. 1843 yıllarında, o zamanlar Musul'da bulunan Grant, [Doğu] Klasik Süryanice dilinde yazılan "*Protestanların Dini Üzerine*" veya "*Papalık Üzerine*" adlı dini mektubunu Urmi'deki misyonerlere göndermişti. Mektup, Arapça'dan Mixa adlı birisi tarafından çevrilmişti.²⁹ Grant, Musul'daki Hristiyanlar arasında dağıtmak için bu mektubun Urmi'deki basımevinde (Klasik - Doğu - Süryanice dilinde) basılmasını istiyordu. Urmi'deki misyonerler onu basmadan önce, o zamanki başyardımcılarına, Qaşa Dënxa ve Şamaşa İšo'ya mektubu okuttular. İšo, bunun Urmi [Doğu] Asurları için de iyi bir mektup olduğunu düşünmüştü. Ve bundan dolayı mektup çağdaş dile de çevrilerek basılmıştı.³⁰

1844 yazında mektup hazırды ve o anda yaz eğitim okulu gibi bir sorun için Seir'de toplanan köy öğretmenlerine okumaları için dağıtılmıştı. İşte o an Roma Katolikliğine saldırılmasının [Doğu] Asur Kilisesi'ne de karşı olma olarak algılanabileceği yüzünden, çoğu kendilerini kırılmış duyuyorlardı. Misyonerler onların eleştirilerini duydukları zaman mektubun artık dağıtılmamasına karar vermişlerdi. Fakat maalesef birkaç örnek artık dağıtılmıştı. Bu örnekler yüzünden misyonerlerin başı, aynı yıl İran hükümetinin [Doğu] Asurları dinlerinden [aslında

²⁸Tevrat ve ^ncil'in baskıları üzerindeki misyonerlik yazışmaları için bkz. Piet Dirksen, The Urmia Edition of the Peshitta: The story behind the Text, in Alexander Rofj (ed.), *Textus, Studies of the hebrew University Bible Project*, C. 17, Kudüs 1995, 158-167.

²⁹ *Sepra dë Brita*, Urmi, 1886, 11.

³⁰Bkz. Klasik Süryanice elyazısı 11, Houghton Library, Harvard University, Cambridge Mass. Thomas Laurie'ye göre (*Dr. Grant and the Mountain Nestorians*, Boston 1853, 204) olasılıkla bu Mixa, ergenlik çağında okumayı öğrenmiş ve Musul'daki misyonerlerin çevirmenliğini yapan "Yakubi değirmen ustası" idi. Klasik Süryanice 11, elyazmasının kimlik saptaması halen tartışma konusu olması çağdaş dildeki basılı versiyonu ile karşılaştırma üzerine kuruludur. Protestanlar yazısının başına **b**'nin gelmesi, orijinalinin Arapça olduğunu gösteriyor.

mezheplerinden] çevirme suçlaması, diğer suçlamalar yanında bu mektubu temel aldığı için belaya girmişti.³¹

Zahrîre d Bahra ve Koxwa [Yıldız]

Dil ile ilgili konularda, [Doğu] Asurlar ve Amerikalılar arasındaki işbirliğinin gözden geçirilmesinin sonucu olarak, misyonerlerin **Zahrîre d Bahra** dergisinden söz etmek de gerekiyor. Derginin ilk yıllarında yazıların büyük bir bölümünü (olasılıkla - Doğu Asur olan elemanlar çevirip denetleseler dahi) misyonerler yazmıştı. [Doğu] Asurlar arasında eğitim düzeyi arttıkça, daha fazla kişi dergiye katkı sağlamaya çalıştı. Ve yüzyılın sonuna doğru dergi, [Doğu] Asur toplumunda önemli bir toplu tartışma konusu haline geldi. Sadece "Protestan" katkılar kabul edilmekle kalmamıştı. Eski kilise ile Protestanlar arasındaki ilişkiler, birde Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı olanları [Kildani Katolikleri], tartışmaya fiili olarak katılmasalar dahi, Katolik Kilisesine karşı tutumlar tartışma konusuydu. **Zahrîre d Bahra** sayfalarında birçok tartışma konusu olan şey de, yazı dilinin geleceğiydi. [Yani Doğu] Klasik Süryanice diline daha çok veya daha az yakın yazma biçimi ile daha çok veya daha az yabancı sözcük kullanma olayı, iki önemli konulardı. Bu tartışmalar [Doğu] Asurlar'ın kendi dillerini geliştirme bilincine erişmeye büyük ölçüde etki yapmıştı.³²

1906'da **Koxwa** dergisi çıktı. O zamana doğru artık **Zahrîre d Bahra**'nın tüm [Doğu] Asur topluluğunu temsil ettiği duyumu kalkmamıştı, çünkü Protestan misyonerliğiyle çok iç içeydi. **Koxwa**'nın Asur ulusalcılığını yeniden ortaya çıkmaya başladığında sadece [Doğu] Asurlar'ın dergisi olacağı düşünülüyordu. Ulusalcılığın dini-mezhepsel ayrılıkları sınırlarını aştığı seziliyordu. Misyonerler bu inisiyatifi teşvik ettiler ve **Zahrîre d Bahra**'nın yanında yeni bir dergi misyonerliğin basımevinde basılmıştı. Misyonerlerin Urmi [Doğu] Asurları'nın arasında yeni dilde yazmayı öğretmeye başladıktan 70 yıl sonra, onların torunları çağdaş dildeki yazılarını düzeltmeye başladılar.³³

Sonuçlar

Amerikalı misyonerlerin 19. yüzyılda Urmi'de yaptıkları işlerin çoğu için araştırma gerekiyor. Bunlardan birisi [Doğu] Asurlar'ın misyonerlik işlerine sağladıkları katkılardır. Elinizdeki yazı daha çok [Doğu] Asurlar'ın anadili üzerinde oluşan yazı dilinin sunulması çalışmalarında [Doğu] Asurlar'ın katkıları üzerine merceklenmiştir. Elimizdeki bu çalışmadan iki sonuç çıkarılabilir:

Birincisi, misyonerlere yardım eden [Doğu] Asurlar'ın sayısı her zaman çok olmuştur. [Doğu] Asur yardımcı elemanlarının sayısı misyonerlerin sayısını aşıyordu dersek yanılmış olmayız. Ama bu, [Doğu] Asurlar'ın misyonerlik etkinliklerine doğrudan etkisi olduğu anlamına

³¹ Dini mektup başlıksız ve tarihsizdir. İlk satırda konu belirtiliyor "Cal haymanuta dē pro-estantaye dē prēšlun men cita d Roma xaltanta" (Roma Kilisesi'nden ayrılan Protestanlar üzerine). Mektupta kullanılan basım harfleri takımı (font) 1844'te değiştirilmişti, böylece de son nokta konulmuştu. Sayfa sayısı ve Klasik Süryanice elyazması ile benzerliği, tümünü misyonerlerin verdiği mektup tanımlamalarına uyuyor. Bkz. Örneğin Socking, 26 Temmuz 1844, ABC: 16.8.1, C. 3, sayı: 255, ve Perkins, *Journal Entry*, 27 Kasım 1844 (Kont Medem'e Mektuplar), ABC: 16.8.1, C. 3, sayı: 252. Grant'ın isteği üzerine mektubun Klasik Süryanice versiyonunun da basılıp basılmadığı belli değildir.

³² Bkz. a.o., Perkins ve Socking, 27 Kasım 1844, ABC: 16.8.1, C. 3, sayı: 250.

³³ Maalesef **Zahrîre d Bahra**'nın son yıllara ait çok sayısı elde kalmıştır. 1897 ile 1918 arasındaki dönemin içeriğinin gözden geçirilmesi için bkz. Macuch, *Geschichte*, 138-187

gelmez. Son sözün misyonerlerin olduğu apaçıktır. Bundan öte, misyonerler [Doğu] Asurları istihdam ediyorlardı ve onlar da bunun için para alıyorlardı. Dolayısıyla misyonerlere bağıydılar. Fakat onların kesin sayısı, çabalarının unutulmaması gerektiğine dair bir işarettir ve yazı dilinin geliştirilmesine geçen emekleri için onlara hak vermek gerekiyor.

İkincisi; 1844 ve 1845 yılı kırımları şunu gösteriyordu ki, [Doğu] Asurlar'ın çoğu eğitim ve toplumsal yardım için misyonerlere bağı hale gelmişse de, misyonerler [Doğu] Asurlar'ın desteğine bağıydılar. [Doğu] Asurlar'ın desteği, misyonerlerin yurtdışı edilmesini engelleyen tek şeydi. Çünkü İran hükümeti, İran Hristiyanları arasında çıkarılacak hiç bir karışıklığa kesinlikle tahammül etmeyecekti. Dolayısıyla misyonerler, [Doğu] Asurlar'ın misyonerliğe karşı güveninin sarsılması için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı ve onlar bu eski Hristiyan halkının belirgin karakterine daha çok değer vermeye başladılar. Misyonerlerin, İran'daki görevlerini yüzyıl süreyle yerine getirebilmeleri ise, bunu başardıklarının göstergesidir.

Kaynak. *Journal of the Assyrian Academic Society*, C. 10, Sayı: 2, 1996

Copyright © 2009 ACSA TV - Assyrian Chaldean Syriac Association